

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Juraj Glov-
ňa, Dana Guričanová, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochol,
Bronislava Chocholová, Ján Ka-
čala, Ľubor Králik, Jana Levická,
Sibyla Mislovičová, Slavomír
Ondrejovič, Lucia Molnár Satin-
ská, Mária Šimková, Iveta Vančo-
vá, Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KAČALA, Ján: Prechodníkové kon-
štrukcie z hľadiska slovosledu, rozvi-
tosti a interpunkcie 129
- PUKANEC, Martin: K výkladu veľko-
moravských antroponým: *Rastislav* . 143

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT,
Ján – GURIČANOVÁ, Dana: Nové
slovenské mená subtropických a tro-
pických úžitkových rastlín. 2. Rody
začínajúce sa písmenom D – L 151

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- SMATANA, Miloslav: O význame
slova *lahodný* 160

ROZLIČNOSTI

- Dredy*. D. Guričanová 166

SPRÁVY A POSUDKY

- Odišiel profesor Ján Findra.
V. Patráš 171
- Pocta jazykovedcom a jazykovede.
E. Marečková 177

SPYTOVALI STE SA

- Zaplávať maximum*. S. Duchková 180

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (57).
M. Avramovová – M. Petrufová 182

Z WEBOVEJ PORADNE

- Ako sa skloňuje priezvisko *Márai*? 191
Prečo sa meno *Martin* vyslovuje tvrdo? 191

- PRIPOMÍNAME SI** 192

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu Ludovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 53, 2019, č. 3 (19. 6. 2019). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav L. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2019

Cena 1,50 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Prechodníkové konštrukcie z hľadiska slovosledu, rozvitosti a interpunkcie

JÁN KAČALA

Abstract: The author analyses the systemic and communicative status of participle constructions in the contemporary standard Slovak language. Regarding punctuation in these constructions, evidence from literary praxis confirms the validity of the currently used grammatical solution. This solution is based on the fundamental syntactic difference between simple and complex participle constructions. The author also remarks on specific cases of using the simple participle construction in a sentence as well as possible positions of the participle construction in relation to the main components of a complete sentence – the subject and the predicate.

Keywords: participle, participle construction, simple and complex participle construction, position of the participle construction in a sentence, punctuation in sentences with a participle construction.

Prechodníkové konštrukcie v spisovnej slovenčine sú v slovenskej jazykovednej literatúre solídne opísané a vysvetlené vrátane podrobného rozboru syntaktickej funkcie, ktorú zaujímajú v rámci svojej jadrovej vety. Rozhodujúcu pozíciu pri tomto opise mal Jozef Ružička a svojím príspevkom z polovice 50. rokov 20. storočia (pozri Ružička, 1956). Dôležitým

výsledkom tejto jeho štúdie bolo zistenie, že v rámci celkového zjednodušovania zdedeného praslovanského tvaroslovného dedičstva v našom jazyku sa v spisovnej slovenčine utvoril jeden prechodníkový tvar, rovnaký pri dokonavých, ako aj pri nedokonavých slovesách a plniaci rozmanité funkcie v syntaktickej stavbe dvojčlennej vety. Tento poznatok sa premietol aj do syntetického diela venovaného opisu tvaroslovného systému slovenčiny, do akademickej Morfológie slovenského jazyka, publikovanej roku 1966, a stal sa v slovenskej jazykovede všeobecne uznávaným a rešpektovaným. Je pozoruhodné, že konštrukcie s prechodníkom sa v spisovnej slovenčine najmä v ostatnej tretine 20. storočia všeobecne pocítovali už ako prostriedok knižného vyjadrovania, a s týmto hodnotením do značnej miery súvisí aj celkový pokles výskytu a využívania prechodníkových tvarov nielen v literárnych textoch, ale aj v textoch s inými štýlovými hodnotami v rámci súčasnej spisovnej slovenčiny. Presvedčivo sme to ukázali kvantitatívnou analýzou výskytu prechodníkových konštrukcií v príslušnej kapitole, ktorá je súčasťou našej monografie Polopredikatívne konštrukcie v slovenčine (s osobitným zreteľom na prechodníkové konštrukcie) (pozri Kačala, 2017).

Naznačená téma slovosledovej stránky pri používaní prechodníkových konštrukcií čiastočne súvisí s pravopisnou stránkou, tak ako vychodí z platnej pravopisnej kodifikácie v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991; v nej sa z hľadiska vyčleňovania prechodníkovej konštrukcie v jadrovej vete robí zásadný rozdiel medzi výskytom prechodníka v samostatnej, nerozvitej podobe z jednej strany a v rozvitej podobe z druhej strany. Pravdaže, takýmto pravopisne strohým prístupom sa ešte nedajú zachytiť všetky zložitosti súvisiace s výskytom a využívaním prechodníka. V danej súvislosti sa žiada poukázať na to, že interpunkcia pri prechodníkových konštrukciách sa podrobne a pri takzvaných spojitých prechodníkových konštrukciách aj takmer vyčerpávajúco spracúva v syntaktickej časti výkladov v kolektívnej Slovenskej gramatike (pozri Pauliny – Ružička – Štolc, 1968, s. 396 n.). Stanovisko, ktoré rozvádzame v našej stati, je v súhlase so stanoviskom týchto autorov.

Z hľadiska slovosledu je potrebné predovšetkým vo všeobecnosti konštatovať, že prechodníková konštrukcia má v jednoduchej vete slovosledovo voľné postavenie a v relácii k základným členom dvojčlennej vety – podmetu a prísudku – môže stáť na začiatku vety, uprostred vety, t. j. medzi základnými vetnými členmi dvojčlennej vety, ako aj na jej konci. V súvetí

je postavenie prechodníkovej konštrukcie takisto pestré: v podrad'ovacom súvetí môže stáť na jeho začiatku pred vedľajšou vetou, na konci za hlavnou vetou, ako aj uprostred medzi obidvoma súčasťami podrad'ovacieho súvetia. Pri opačnom poradí súvetných členov prechodníková konštrukcia rovnako môže stáť na začiatku súvetia pred hlavnou vetou, za ňou, ako aj na konci súvetia za vedľajšou vetou. V prirad'ovacom súvetí rovnako môže prechodníková konštrukcia stáť na začiatku súvetia, na jeho konci aj uprostred súčastí takéhoto súvetia. Na všetky uvedené pozície uvedieme príklady z literárnej praxe; vychádzame najmä z excerpce literárnych textov reprezentatívnych predstaviteľov slovenskej klasickej literatúry Martina Kukučina, Boženy Slančíkovej Timravy, Mila Urbana a v poézii Pavla Országha Hviezdoslava a Ivana Kraska, v ktorých diele ešte možno konštatovať stabilný výskyt prechodníkových konštrukcií.

Keď vravíme o takomto samostatnom postavení prechodníkovej konštrukcie v relácii k vete, prípadne k súvetiu, nestaviame tým prechodníkovú konštrukciu syntakticky na úroveň vety, lež iba na úroveň „jednoduchého“ vetného člena, hoci takáto konštrukcia obsahovo, sémanticky aj syntakticky môže byť s vedľajšou alebo s hlavnou vetou ekvivalentná (no nie je s ňou svojou syntaktickou stavbou rovnocenná). A ani vetu, do ktorej rámca prechodníková konštrukcia patrí, nehodnotíme v našej koncepcii polopredikatívnych konštrukcií ako nadradenú; práve na odlišenie od takejto vety ako súčasť (podrad'ovacieho alebo prirad'ovacieho) súvetia hovoríme tu o *j a d r o v e j v e t e*, nie o nadradenej vete. Spomenutá vetnočlenská úroveň polopredikatívnej konštrukcie, prípadne jadrového výrazu takejto konštrukcie značí, že tento *j a d r o v ý v ý r a z* polopredikatívnej konštrukcie má v rámci jadrovej vety postavenie plnohodnotného *v e t n é h o č l e n a* a ten môže byť rozmanitým spôsobom rozvíť. Jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie pritom vystupuje v pozícii všetkých vetných členov okrem základných vetných členov dvojčlennej aj jednočlennej vety, t. j. podmetu a prísudku dvojčlennej vety a vetného základu jednočlennej vety; takýto postoj odôvodňujeme tým, že členy predikatívneho jadra vety ako konštitutívne prvky vety nemôžu zároveň platiť ako polopredikáty, za ktoré môžeme jadrové výrazy polopredikatívnej konštrukcie oprávnenne pokladať. Jadrový výraz polopredikatívnej konštrukcie môže teda mať úlohu doplnku, prístavku, predmetu a prívlastku, ako aj všetkých (sémantických) typov prí-

slovkového určenia. Podrobné odôvodnenie tohto nášho postoja podávame v citovanej monografii (pozri, Kačala 2017).

Z hľadiska základného postavenia prechodníkovej konštrukcie v slovo-sled vety možno povedať, že na začiatku vety alebo súvetia stoja najmä prechodníkové konštrukcie s funkciou príslovkového určenia príčiny a príslovkového určenia času s platnosťou deja predchádzajúceho dej jadrovej vety. Postavenie iných vetných členov – príslovkového určenia spôsobu, príslovkového určenia času s platnosťou deja súčasného s dejom jadrovej vety a s funkciou podmetového doplnku – nie je v začiatkovej pozícii vylúčené, ale nie je pre ňu typické. Pre prechodníkové konštrukcie s týmito príslovkovými funkciami, ako aj s funkciou doplnku je typické skôr postavenie na konci jadrovej vety. Príslovkové určenie spôsobu a príslovkové určenie času s významom deja súčasného s dejom jadrovej vety môže stáť aj uprostred vety, rovnako aj prechodník s funkciou doplnku. Pre príslovkové určenie času s platnosťou deja nasledujúceho po deji vyjadrenom v prísudku jadrovej vety, ako aj pre prechodník s platnosťou subjektového doplnku je typické postavenie na konci vety. Na tieto slovosledové postavenia jednotlivých významových a funkčných prechodníkov sme priniesli početné presvedčivé doklady v našej citovanej monografii o polopredikatívnych konštrukciách v slovenčine, preto sa nimi nebudeme v ďalšej časti našej state podrobnejšie zaoberať; prinesieme iba príklady na základné začiatkové, stredové a koncové postavenie prechodníka v rámci vety či súvetia a sústredíme sa na naznačené pravopisné otázky spojené s prechodníkovými konštrukciami, ako aj na vysvetlenie niektorých osobitných prípadov, v ktorých vystupujú prechodníky.

Príklady na prechodníkové konštrukcie stojace na začiatku vety: *Idúc* popri medovníkovom šiatri, kúpil Eve ohromné srdce so zrkadielkom a za celý šesťák marcipánov. (M. Kukučín) – *Nečakajúc* na odpoveď, obe vzali prekvapeného Jiráska pod pazuchy a víťazne ho viedli preč. (J. Hrušovský) – *Brádnuc* už po krk v bahne, ukonaný na smrť, dostal sa napokon k stromu. (M. Urban) – Takto *žalujúc* sa jeden druhému, šli dolu Mrhanovom. (M. Kukučín) – Môj otec bez nej /zeme/ vyžil predsa – /*nemajúc* ani solisko, / zval svojím aspoň porisko. (P. O. Hviezdoslav) – Ako koza v jej plote zamekotala, pochytila nožnice a *prídúc* k nej, odstrihla jej dlhú bradu. (M. Kukučín) – Ledva *dočkajúc*, kým odídu hostia, a ledva zatvorili sa za nimi dvere, oboril sa na Nestu. (B. S. Timrava) – Trnka sa obzrie, kto to kašle; *vidiac* Krta, odvráti sa, akoby

nič nebol videl. (M. Kukučín) – Bola to úžasná otázka. *Ijsloviac* ju, Ondrej Zimoň priam videl, ako sa pred ním otvára nový, obrovský svet. (M. Urban) – *Vystrúc* ruky dohora, zložila ich nad hlavou a oči *uprúc* na povalu, vravela: (B. S. Timrava) – Na muža nahnevaná vtrhne do izby s dobre naostreným jazykom. No *vidiac* pri ňom kmotra Krta, začiatok vady zabudla, len samý koniec jej zišiel na um. (M. Kukučín) – Konečne, *dochodiac* na koniec záhrady, už chcela myslieť, že vlastne by už bezpečne mohla zomrieť, keď zbadala podozrivý tieň pri hruškovom pni. (B. S. Timrava) – *Príduc* do izby, vyloží pred seba mužov kabát a vykladá nad ním: (M. Kukučín)

Početné sú príklady, v ktorých prechodník pretína sled základných vetných členov dvojčlennej vety, t. j. podmetu a prísudku, a stojí uprostred nich: Ten /polesný/, *počujúc* to, čelo zhúžvil / v mrak, prísny okom fľochnul naň, / pokrútil fúzmi, ústy žmýka. (P. O. Hviezdoslav) – On opatrne, *nepočujúc* jej žiadosť, vraví: (B. S. Timrava) – Ba i starý gazda Adam, *zapekajúc* fajočku na kozube, prišiel o nový pipasár, lebo tak pilne počúval, že fajku v ohni zabudol. (M. Kukučín) – Trnka, *obrátiac sa* ku Krtovej, pýta sa: (M. Kukučín) – Boriša opierala sa o chodbu nedbale, tvár *majúc* v dlani, hľadela dolu na dvor na prišlý povoz. (B. S. Timrava) – Angyal si trel čelo, Vorčiak podozrivo hľadel za seba a Kúrňava, *bojac sa* o svoju reputáciu, skoro prosil: „Matej, počúvni...“ (M. Urban) – Druhý, *hundruc* pri každej zastávke, ani raz koša z pliec neskladal. (Slniečko 1934/35) – Aby svoj hnev predsa vylial na dakom, šibne do koní tak zúfale, že tie *zarehotajúc* vypáli sa na zadné nohy. (B. S. Timrava) – Stará totka Rapavie, *sediac* na prípecku, tak sa trhla do divu nad počutou novinou, že vreteno jej z ruky vypadlo a za ním zletel i kužeľ, nadetý pačesmi. (M. Kukučín) – A Krt, *vidiac*, že žena ide k nemu, začal ustupovať k bútlavej vŕbe. (M. Kukučín) – Georga, *vidiac* nadúchanú figúru Pipoša, neodolala pokušeniu zapliesť sa ta. (B. S. Timrava)

Koncové umiestnenie prechodníkovej konštrukcie možno ilustrovať dokladmi: Hľa, tu je bútlavá vŕba. Vôkol nej krovie, cez ktoré Krt razí si cestu, *idúc* uzučkým chodníkom. (M. Kukučín) – Vzápätí vybehla i Georga k Pešákovi, *oznamujúc* mu s naradovanou tvárou: (B. S. Timrava) – Eva nedala mu dopovedať, *skočiac* mu do reči: (M. Kukučín) – Obrátil som sa ku dverám, *zapaľujúc* lampášik. (I. Krasko) – Šmálok sa hneď vynašiel, *hovoriac* Krtovi: (M. Kukučín) – I načahuje sa nad šranky v záhrade, *stanúc si* na prsty, aby videla cez stromy, kade zmizol, *položiac* ruku nad oči, aby

jej slnce nerobilo prekážku. (B. S. Timrava) – No trhol sa na tvrdej lavici, *vidiac* na žrdke zavesenú včerajšiu tanistru s veľkým mastným fl'akom a na stole paklíky včera kúpených a potom umačkaných drobností. (M. Kukučín) – Spomedzi krovia vyredikalo sa čosi, Krtovi rovno *zastanúc* cestu. (M. Kukučín) – Odstúpil na krok, *spraviac* medzi sebou a stenou priestor. (B. S. Timrava) – Keď prišla až k nemu, nachýlil sa k nej, *prizerajúc sa* jej pilno do tvári, akoby ju nemohol poznať. (M. Kukučín) – Trnka sa škrabe za ušima, len sebe *dávajúc* príčinu. (M. Kukučín) – Ta skryla sa Georga, z jednej strany *t'ahajúc* Adelu na druhú. (B. S. Timrava) – „Akiste Krt,“ dosvedčil jej svák Adam Rapavý, *smrknúc* tľapkavým nosom svojím. (M. Kukučín)

V literárnych prameňoch nájdeme aj početné príklady na viacnásobné prechodníky umiestnené na rozličných miestach vo vete: Žena, *zhrnúc* peniažky do mešteka a *schovajúc* ho do svojej kešene, podáva mužovi od včerajška petrolejom zafúľaný kožuštek, rozkazujúc mu: (M. Kukučín) – Tu *napnúc*, tu zas *uhnúc sa*, / jak slnečnica kvetúca / sa obracia a zvrta v strany: (P. O. Hviezdoslav) – Tú /valašku/ vyvážil, ač pot'ážku, / i za obušok do pravice / vzal, a na ňu *opierajúc*, drobčivým krokom drgave – / *striasajúc* rosu po tráve – / hor' porastenou mýtinou / uháňal prasto v úval lesný. (P. O. Hviezdoslav) – Krt, *idúc* hore mestom a *vidiac*, že Trnka tiež kráča za ním, obrátil sa a zavola: (M. Kukučín) – Išiel, *kľúc sa a padajúc*, po chodníku, časom klial a ťažko dýchal, niekedy sa pristavil, ani keby nad čímsi rozmýšľal. (M. Urban) – Je rozkošný večer, vysvetľuje on, *zastanúc si* k nej a *skloniac* šiju, žmurká tajne a sladko. (B. S. Timrava) – K veži zamierila vrana, a že slávny magistrát ešte nebol uzavrel, že vrany nesmú sadat' na hodiny, usalašila sa práve na tej slabšej, kratšej ruke, *zavkvákajúc* a *klaňajúc sa* na nej. (M. Kukučín) – Tak vystrojiv sa, vyšiel z domu, / za sebou tíško *zatvárajúc* / (bo vari šianal čísi sen) / dveriatka staré, vrzgotavé / a *zakolkajúc* kolčiatkom. (P. O. Hviezdoslav) – Ostatní si tiež rozkázali a pili všetci, *hovoriac* o všeličom *alebo žartujúc* s tými pri druhom stole. (M. Urban) – Do večera stála tam ako socha, *nezbadaajúc*, *nepočujúc*, *nemysliac* nič, len čo si slzy stierala. (B. S. Timrava)

Keď máme prejsť na vlastnú p r a v o p i s n ú problematiku, treba predovšetkým poznať jestvujúci stav platnej pravopisnej kodifikácie. Pravidlá slovenského pravopisu (2013) v rámci výkladu o vyčleňovacej funkcii čiarky uvádzajú tieto konštatovania: na strane 101 pod bodom 9: „Čiarkou sa vyčleňujú rozvité prechodníkové konštrukcie“, pričom sa odkazuje aj na bod

7b uvedený na predchádzajúcej strane, a uvádzajú sa ilustračné príklady: To vedeli, pravdu *povediac*, všetci naokolo. – *Nadväzujúc* na včerajšiu diskusiu, budeme sa venovať problému mestskej hromadnej dopravy. Odkaz na stranu 100 má pripomínať konštatovanie, podľa ktorého „čiarkami sa vyčleňujú tieto voľné vetné členy: b) voľne pripojený rozvitý doplnok“ (rovnako s recipročným odkazom aj na citovaný bod 9) a s týmito dvoma príkladmi na prechodník vo funkcii doplnku: Pobehe synovi naproti, *otvoriac* náruč. – Tobiáš už aj pohnal kone, ani *nečakajúc* na úctivý pozdrav.

Uvedené konštatovania platných pravopisných pravidiel so základným rozlíšením pravopisu pri rozvitej a nerozvitej konštrukcii nemôžeme ani nechceme spochybniť, lebo vystihujú základný rozdiel medzi dvoma typmi prechodníkových konštrukcií. Ich oprávnenosť je opretá aj o stav zistený v sledovanej literárnej praxi, možno teda povedať, že táto kodifikácia len potvrdila stav vo väčšinovom úze. No keď na druhej strane sledujeme písomnú prax v spisovnom jazyku, ukazuje sa, že táto prax ponúka oveľa pestrejšie doklady, a tak citované konštatovania neuspokojujú skôr svojou strohosťou a neuvedením viacerých príkladov najmä na rozličné spôsoby rozvíjania prechodníka. Z citovaného poznatku nie je totiž zjavné, či sa ako rozvitý prechodník chápe aj prechodník ako súčasť zloženého vetného člena, ktorý sa skladá zo spojenia pomocného slovesa v tvare prechodníka + neurčitku plnovýznamového slovesa (napríklad *chcejúc písať*); ako sme už naznačili, takéto spojenie sa v slovenskej syntaktickej tradícii chápe ako síce jeden a jednotný, ale zložený vetný člen. Sú to dve súčasti, ktoré sú spojené závislostným vzťahom, a tak je vecne odôvodnené pokladať takéto spojenie za rozvitý vetný člen, prípadne za istý typ rozvíjacieho vetného člena. Z toho vychodí záver, že aj takéto zložený vetný člen sa od ostatnej časti vety vydeľuje čiarkami; ukazujú to aj príklady z literárnej praxe, hoci ich preukaznosť je čiastočne oslabená tým, že takéto zložený vetný člen je tiež najčastejšie rozvitý (či už predmetovou vedľajšou vetou alebo jednoduchým predmetom či príslovkovým určením): Francko dopotený, s nakrivenou mašľou a dohúžvanými manžetami utieral si tvár modrou šatkou **a** *chtiac dvoriť*, obrátil sa ku George a začal: (B. S. Timrava) – Utišil sa za stolom, *nechcejúc vyjaviť*, že je už hore. (M. Kukučín) – No Šmálok neukáže sa im na oči, *nechcejúc počuť*, **ako** chvália od neho kúpený tovar. (M. Kukučín) – Adama prešiel mráz, lebo Eva šibla už raz okom za stól, *chcejúc snád presvedčiť sa*, **či** jarmočník ešte spí. (M. Kukučín) – Rozospatá

Eva, *nemôžuc sa chytro prebrať*, odvetila: (M. Kukučín) – Pred chvíľou čítal jej a svokre s najväčšou ochotou chýrnik z novín, *chcejúc ich vzdelať*, a že sa ony medzitým potichu zhovárali, čo robí čel'ad', nahneval sa nevýslovne. (B. S. Timrava) – Pes vošiel niekam do kuchyne a *chcejúc mlieko vychl'aptať*, vopchal hlavu do dbanky; no nemohol ju stadiaľ vytiahnuť. (M. Kukučín) – Vošiel do kuchyne, *chcejúc žene pomáhať*. (M. Kukučín) – Teraz už istý, že trafi domov, obrátil sa znova, *nevediac pochopiť*, **ako** sa ta mohol dostať. (M. Urban)

Zloženému vetnému členu sú svojou jednotnou sémantikou blízke viacslovné pomenovania, tie však v našej interpretácii (porovnaj napríklad Kačala, 2015, s. 142 n.) nepokladáme za zložený vetný člen, lež za plnohodnotné syntagmatické spojenie dvoch vetných členov: *Nevediac si rady*, /pes/ bežal poľom, až ho Krt od nej /dbanky na hlave/ oslobodil. (M. Kukučín) – *Majúc ho podchvíľou na očiach*, badal aj premenu, čo sa odohrávala na tvári diet'at'a. (M. Urban)

Čiarkami z oboch strán odporúčame vyčleňovať aj síce nerozvité, ale viacnásobné prechodníky, ktoré sú v jazykovej praxi zastúpené skôr ojedi-nele: Išiel, *kľžuc sa a padajúc*, po chodníku, časom klial a ťažko dýchal, niekedy sa pristavil, ani keby nad čímsi rozmýšľal. (M. Urban) Takéto prípady akoby stáli proti citovanému ustanoveniu pravopisnej kodifikácie, ale navrhnuté riešenie odôvodňujeme ich viacnásobnosťou, ktorá prispieva k výrazovej šírke, a z druhej strany aj ich zriedkavosťou.

Celkove o prechodníkových konštrukciách z hľadiska ich r o z v i t o s t i, prípadne nerozvitosti možno povedať, že v rozhodujúcej väčšine sa v literárnych textoch stretáme s rozvitými prechodníkovými konštrukciami a nerozvité bývajú najmä u niektorých autorov takmer zriedkavé; napríklad: „Veru, veľa sa zmenilo za ten čas, čo si bol preč; veľa...“ rozhovoril sa Prachár *spomínajúc*. (M. Urban) – „To verím, lebo syn by si nedal ublížiť,“ odbíjal Zimoň, *usmievajúc sa*. (M. Urban) – Svokra, stará Terka, sadla si k nej, *jediac* vravela po dve slová naraz šepotom – no tak, aby i zať počul –, aby nebola hlavatá. (B. S. Timrava) – Vstal, ukrojil chleba. Hodil mu ho. *A sadajúc si* znova načal: „Starneme, Hektorko...“ (M. Urban) – „Uvidíme,“ opakoval *usmievajúc sa* a v jeho sebavedomom úsmeve horeli dávne túžby, vracal a spájal sa majnami prelomený život. (M. Urban)

Z textu citovaného z Pravidiel slovenského pravopisu ďalej nie je jasné ani to, či sa za spôsob rozvíjania prechodníka ako slovesného tvaru, zach-

vávajúceho si väzbu rovnakú, ako má neurčitok alebo určité tvary daného slovesa, rozumie aj vedľajšia predmetová veta, prípadne aj takáto predmetová veta uvedená v literárnom texte ako citát v úvodzovkách a majúca teda podobu hlavnej vety. Rovnako z citovanej formulácie nie je jasné ani to, či sa ako spôsob rozvíjania prechodníka rozumie aj vedľajšia veta s platnosťou príslovkového určenia (miesta, času, spôsobu alebo príčiny). V literárnej alebo v publicistickej praxi v takýchto prípadoch badáme neistotu a tú sa žiada odstrániť spresnením citovaného konštatovania alebo aspoň uvedením zodpovedajúcich príkladov, ktoré by používateľom spisovného jazyka slúžili ako istý model a podľa ktorých by čitateľ mohol usúdiť, že príslušné konštatovanie sa vzťahuje aj na takéto (ďalšie) prípady.

V súvisi s rozvíjacími vetnými členmi vo vzťahu k prechodníku treba totiž mať na mysli, že pri prechodníku máme pred sebou neurčitý slovesný tvar, ktorý z hľadiska svojej intencnej hodnoty síce bez presnej ozveny na svojom tvare (ako je to pri určitých slovesných tvaroch), ale evidentne v sémantickej a syntaktickej rovine predpokladá realizovanie zodpovedajúcich substancií zviazaných so slovesným dejom. Konkrétne na prednej strane intencného poľa predpokladá vyjadrenie východiskovej substancie svojho deja; táto skutočnosť sa výrazne potvrdzuje tým, že prechodník sa syntaktickosémanticky vždy viaže (zároveň s prísudkovým slovesom) na pomenovanie s funkciou podmetu dvojčlennej vety a uplatňuje sa výlučne v dvojčlenných vetách. Rovnako na zadnej strane svojho intencného poľa prechodníkový tvar predmetového slovesa predpokladá aj vyjadrenie zasahovanej, prípadne cieľovej substancie slovesného deja. Z toho pre nás vyčodí nespochybniteľný poznatok, že realizáciou väzby pri deji vyslovenom prechodníkom je aj predmetová vedľajšia veta, uvedená rozmanitými spojkami alebo vzťažnými výrazmi pochádzajúcimi z opytovacích zámen a nasledujúca bezprostredne za nadradeným prechodníkom. Za rozvítý prechodník treba teda jednoznačne pokladať aj takéto príklady:

Krt, *vidiac*, **ako** udatne bojoval s mátohou, vykrikol: (M. Kukučín) – Chcela zliezť z koňa, keď čula kroky za sebou. *Vidiac*, **že** to Ján, zostala tu stápnutá, očima letiac k odchádzajúcim pánom. (B. S. Timrava) – Nuž nedivme sa Krtovi, on chodí viac do Čepčiaroviec na jarmoky než do Mrhanova; preto i dnes sa pomýlil, *mysliac*, **že** bol v Čepčiarovciach. (M. Kukučín) – Odobril teda predsavzatie, / *dotuši*ac, **že** to nie od veci, / a sluhu potľapkal

po pleci. (P. O. Hviezdoslav) – Adam začal sa už pratať od obloka, *bojac sa*, **že** ho ešte ubijú, keď im sen kazí. (M. Kukučín) – Tu zastal, s úľubou *hladiac*, **aký** zvedavý bude Vrapán, no ten stál zamračený, *mysliac*, **že** niečo zo starých vecí, pred piatimi roky, bude rozprávať. (B. S. Timrava) – Eva celý deň plakala nad strateným Adamom svojim; ale *dúfajúc*, **že** predsa len príde, každý deň navarila mu sladkej hriatej. (M. Kukučín) – Odložil ostych na stranu / a prístup k pánu žiadal stuha, / *odvrknúc*, **že** on musí vnísať, / a čo by sluhov celý trh – mal osobnú vec, nesie list. (P. O. Hviezdoslav) – Adam nachýlil hlavu a zažmúril oči, *čakajúc*, **kedy** mu na hlavu jej dľaň dopadne. (M. Kukučín) – „Aby ho čert uchytil!“ pomyslel si, *cítiac*, **ako** mu po chrbte tancujú zimomriavky. (M. Urban) – „Tridsať...“ Tu Adam pokašlal, *rozmýšľajúc*, **či** pravdu povedať a či Evu oklamať. (M. Kukučín)

Z nášho doterajšieho výkladu, ako aj z uvedených dokladov takto jednoznačne vychodí, že prechodník rozvitý predmetovou vedľajšou vetou je potrebné od ostatného textu vety odčleniť čiarkami z oboch strán. To sa vzťahuje aj na prípady, keď sa povaha vedľajšej vety signalizuje v rámci nadradenej vety formálnym vetným členom, realizovaným zodpovedajúcim tvarom odkazovacieho zámena, ako to ukazuje príklad: Napojený Šmálok a švec konečne odišli, *potešujúc sa* aspoň **tým**, **že** tak darmo k oldomášu prišli. (M. Kukučín)

Ako sme už naznačili, za rozvitý prechodník pokladáme tento slovesný tvar aj vtedy, keď je rozvitý vedľajšou vetou s platnosťou príslovkového určenia: Moje siroty! zvolá, *zvrtnúc sa*, **aby** pritla k srdcu vnúcatá, no chlapec už spieva pri pasákoch husí a dievča vedie za rúčku ten „nevďačník“. (B. S. Timrava) – Ledva *dočkajúc*, **kým** odídu hostia, a ledva zatvorili sa za nimi dvere, oboril sa na Nestu. (B. S. Timrava)

Príklady na hlavné vety, stojace v úvodzovkách a platiace ako predmet prechodníkového tvaru, pričom nie sú vylúčené ani prípady, keď v rámci prechodníkovej konštrukcie vystupuje ešte iný rozvíjajúci vetný člen – predmet alebo príslovkové určenie: Nosí mu mlieko a stará Vahanová ani peniaze nechce prijať, *hovoriac*: „Ach! Vari za mlieko ešte?“ (M. Urban) – I obráti tvár ku Vrapánovi, z poľa idúcemu, *vraviac*: „Aký ste to vy za človeka; čakať dážd' v poli a moriť to dieťa.“ (B. S. Timrava) – Ženy sa bál, čo mu povie, keď sa dozvie o veľkej útrve; no potešil sa potom, *pomysliac* sám v sebe: „Počkaj, Eva, nebudeš ty vedieť, koľko sa minulo!“ (M. Kukučín) – Odvráti sa i Nesta hneď a tisne

ruky na hrud', *vzdychajúc*: „Óh, či som schodila, óh, či som schodila!“ (B. S. Timrava) – Ani Krt mu neodpustil, *skriknuv* naň: „A ty kikiriki!“ (M. Kukučín) – Prežehnal ho /vtáča/ veľkým križom, *vrviaac*: „Úbožiatko moje, Boh Ťa opatr-
ruj! (M. Urban) – Krt mal zhíknuť od radosti, že trafil na takého mäkkého človeka, čo päť rýnskych spúšť'a, akoby pero opálil. Doložil i on, *povediac* mu: „Dajte ju za štyridsaťdva – i koniec veci.“ (M. Kukučín) – Ružena vyvráti oči k mesiacu, *vzdychnúc*, no ustúpi krok od neho, *vrviaac*: „I ja som dojatá.“ (B. S. Timrava) – Šmálok sa hned' vynašiel, *hovoriac* Krtovi: „Práve ten hvizdák je drahý, o piatku je viac hodna preň, veď po ňom poznať, že hovädo mladé.“ (M. Kukučín) – Keď videl, že Duchajova tvár je vážna, že nežartuje, iba zakrútil hlavou, *mysliac si*: ‚Chudák, už aj detinštie...‘ (M. Urban)

Niektoré otázky sa vynorili aj v súvisi s oddeľovaním prechodníkovej konštrukcie čiarkou v prípade, keď nasleduje za spojkou *a*, alebo naopak, keď takáto konštrukcia predchádza spojke *a*. Na príklade z diela M. Kukučina *Eva šla do maštale a oprúc sa o drabinu, nariekala za mužom* možno ukázať, že spojka *a*, stojaca pred prechodníkovou konštrukciou *oprúc sa o drabinu*, zlučovacím vzťahom spája hlavné vety *Eva šla do maštale* a *Nariekala za mužom*. Takýto stav pre usporiadanie interpunkčných otázok je rozhodujúci, keďže spojka *a* spája do zlučovacieho súvetia dve hlavné vety a umiestnenie prechodníkovej konštrukcie medzi súčasťami zlučovacieho súvetia nemá dosah na vydelenie prechodníkovej konštrukcie čiarkou stojacou pred spojkou *a*. Na druhej strane prechodníková konštrukcia je od druhej hlavnej vety oddelená čiarkou, lebo je rozvitá. Pri nerozvitej prechodníkovej konštrukcii sa, naopak, čiarka nekladie. Na základe pozorovania literárnej praxe možno povedať, že takýto stav s usporiadaním interpunkcie panuje vo všeobecnosti.

Naše stanovisko môžeme objasniť na rozbere ďalšieho príkladu, pochádzajúceho z diela Ivana Kraska: Blúznil, že Kristus na križi zdvihol nabok sklonenú hlavu, naklonil si ju na stranu druhú a *priložiac* ucho k telefonic-kým drôtom, počúval, čo telefonujú.

Na rozdiel od predchádzajúceho príkladu máme tu pred sebou zložené súvetie, v ktorom sú pri hodnotení uvádzania či neuvádzania čiarky pred spojkou *a* a nasledujúcim prechodníkovým tvarom *priložiac* relevantné vetné súčasti *naklonil si ju na stranu druhú* a *počúval*, ktoré sú prerušené prechodníkovou konštrukciou *priložiac ucho k telefonickým drôtom*.

Prechodníková konštrukcia je rozvitá, takže je na svojom konci náležite od-
delená od ostatnej časti zloženého súvetia čiarkou. No písanie čiarky pred
zlučovacou spojkou *a*, stojacou pred prechodníkovým tvarom, nie je vecne
odôvodnené, keďže táto spojka spája vety *naklonil si ju na stranu druhú*
a počúval. Rovnaká situácia je aj v týchto ďalších príkladoch:

On však neprijme ich /ruky/, ukloní sa **a** chladno *krútiac* hlavou, vraví:
(B. S. Timrava) – Kapce, ktoré nespratali sa do tanistry, sárami zabodnuté
prevesil na ohromnú čugaňu **a** túto *založiac* na plece, zaberá na jarmok.
(M. Kukučín) – Vystrúc ruky dohora, zložila ich nad hlavou **a** oči *uprúc* na
povalu, vravela: „Načo sa obliekať, keď on hľadiet' na mňa nebude, načo?“
(B. S. Timrava) – Krt sa horko-ťažko pozbieral **a** *krívajúc* poberal sa pomaly
k vyšnému domu. (M. Kukučín) – K nemu prišiel feršter **a** *položiac* si ruku
na jeho plece, riekol: (B. S. Timrava) – Žmurká dookola **a** *zhliadnuc* Borišu,
pomýlený ešte väčšmi, odvráti sa dopoly, že ju nezbadá. (B. S. Timrava) –
Ako koza v jej plote zamekotala, pochytila nožnice **a** *prídúc* k nej, odstrihla
jej dlhú bradu. (M. Kukučín) – Semek, ktorý práve čosi hovoril Ondrejovi, na
zvuk cudzieho hlasu sa obrátil **a** *vidiac* Štelinu pri pive, prekvapený zvolal:
(M. Urban) – Pes vošiel niekam do kuchyne **a** *chcejúc* mlieko *vychl'aptať*,
vopchal hlavu do dbanky; no nemohol ju stadiaľ vytiahnuť. (M. Kukučín)
– /Kristus si uvedomil,/ že nadarmo zomrel pred 1883 rokmi **a** *zdvihnúc*
hlavu od telefonických drôtov, pozrel na vojaka a v zúfalstve nad márnosťou
svojho spasiteľstva s nesmiernym bôľom v obličaji sklonil pomaly hlavu a
– zomrel znovu, ale už navždy. (I. Krasko)

Rozdielnu situáciu však predstavujú priraďovacie spojky vyjadrujúce
odporovací vzťah. Keďže pred nimi sa v našej pravopisnej sústave vyžaduje
písanie čiarky, toto pravidlo sa uplatňuje aj vtedy, keď za týmito spojkami
nasleduje prechodníková konštrukcia. Voľne sem zaraďujeme aj prípady,
keď sa pred odporovacou spojkou píše bodkočiarka. Za správne teda pokla-
dáme písanie čiarky v takýchto prípadoch:

Teraz neprosil už, **ale** *vezmúc* knihu, poslal všetko zlé prajný pohľad ku
George a vyšiel von do poľa. (B. S. Timrava) – Krt obzerá sa sem i ta, vpra-
vo i vľavo, kde je jalovica; **no** *nevidiac* nič, pýta sa Trnku: „Kmotre, kde
je jalovica?“ (M. Kukučín) – Podobný postup, **ale** *nevyužívajúc* už natoľko
kontrastu, je napríklad v básni Plachý akord. (M. Gáfrik) – Čo ma zabijú,
nejdem!, vraví on, *chytiac* jej ruku; bez nej nechcelo sa mu dať zabiť; **však**

vidiac, že to Juro, nechal ujst' Borišu a pokojne čakal, kým sa k nemu dokýva. (B. S. Timrava) – Vrana zviezla sa z rúčky; **no** *podletiac*, sadla na vrcholček veže. (M. Kukučín) – Adama doma nenašiel, **ale** *vracajúc sa* stretol sa s ním pred potravným družstvom. (M. Urban) – Eva celý deň plakala nad strateným Adamom svojím; **ale** *dúfajúc*, že predsa len príde, každý deň navarila mu sladkej hriatej. (M. Kukučín)

Iba ojedinele sa možno stretnúť s príkladom, keď je prechodník od takejto odporovacej spojky oddelený čiarkou. Takéto riešenie si možno vysvetliť nielen rozvitosťou prechodníka, ale aj osobitným prístupom autora k danému prehovoru a nie je vylúčený ani zásah redaktora diela. Ojedinelosť tohto príkladu však pokladáme za relevantnú; máme na mysli tento doklad: Gazda sprvu myslel, že sa /koza/ odtrhla. **No**, *príduc* k nej, videl, že ju ktosi o vráta priviazal, ba zočil, že má i bradu odstrihnutú. (M. Kukučín)

Osobitne sa žiada posudzovať prípady, keď odporovacia spojka stojí medzi dvoma prechodníkovými konštrukciami spojenými odporovacím vzťahom alebo keď je prechodník vo funkcii subjektového doplnku odporovacím vzťahom spojený s výrazom v úlohe príslovkového určenia; tieto javy ilustrujeme príkladmi: No naskrze nie je zhrozený, naopak, usmeje sa tajne s iskrou nádeje v oku a *ukloniac sa* veselo naladený, **avšak** *vzdychajúc*, kým ho počuje, ide preč. (B. S. Timrava) – Obe slečny vykrikli naplašeno, **no** *usmievajúc sa*; klaňajúceho sa Jána uspokojilo to. (B. S. Timrava)

Za celkom osobitné treba pokladať prípady, keď je prechodník nerozvitý, ale z hľadiska výstavby danej vetnej štruktúry má postavenie osamostatneného či pripojeného vetného člena, platí ako vsuvka (parentéza) alebo má postavenie samostatnej vety. Aj v takom prípade – analogicky s inými podobnými prípadmi výstavby vetných štruktúr – možno aj treba prechodník výnimočne odčleniť od ostatnej časti vety čiarkami. Pravdaže, ani tu nemožno vylúčiť osobitný zámer autora pri tvorbe daného prehovoru, prípadne zásah redaktora. Takýto osobitný prístup možno ilustrovať príkladmi:

Ružena vyvráti oči k mesiacu, *vzdychnúc*, no ustúpi krok od neho, vracia: „I ja som dojatá.“ (B. S. Timrava) – „Ale kde je? Či ide, či zostal v meste? Nože sa obzrime!“ A Krt, *obzrúc sa*, videl Trnku asi na dve strelenia kráčať. (M. Kukučín) – Na baku sedel Vodnár a čakal, *nazdávajúc sa*, na kočiša. No miesto toho vybehla Boriša hore na jeho prekvapenie. (B. S. Timrava) – „A prečo sa nebudete ženit?“ examenuje ho zvedave, *smejúc sa*.

(B. S. Timrava) – /Hájnikova chalupa/ skiad' večne pozoruje, čihá / – pod sebou *majúc* šíry kraj, / kút každý jeho záhyb, taj – / na postup snažieb, udalostí, / na príchod dobrých i zlých hostí, / jak a čo veští kraja kniha. (P. O. Hviezdoslav) – A keď už visel na šibeni, / vykoplí spráchnivelé steny, / hned' klady, brvná dopratali / a šmykli novým podvalom – *ni* raz si *nepoplújúc* dlane, / *ni nezakľajúc*, by ho hrom – – (P. O. Hviezdoslav)

Aj z nášho prehľadu otázok rozvitosti a slovosledu prechodníkovej konštrukcie a s tým súvisiacej problematiky interpunkcie vidno, že napriek ubúdaniu prechodníkových konštrukcií zo súčasného literárneho jazyka je to stále živá téma a že kodifikačné riešenie predstavené v Pravidlách slovenského pravopisu (2013) dobre vystihuje jestvujúcu jazykovú prax a je v súlade s tendenciami uplatňujúcimi sa pri kodifikácii pravopisných otázok v spisovnej slovenčine v okruhu prechodníkových konštrukcií, ako aj pri polopredikatívnych konštrukciách vo všeobecnosti. Na druhej strane pri dôkladnejšom štúdiu tematiky možno zistiť isté námety na možné doplnenie relevantných dokladov v *Pravidlách slovenského pravopisu*, ako aj na spresnenie istých výkladov.

V tejto stati sme sa venovali iba rozboru takzvaných *s p o j i t ý c h* prechodníkových konštrukcií, vyznačujúcich sa tým, že subjektom ich deja je podmet danej (dvojčlennej) vety. Problematika takzvaných nespojitých alebo absolútnych prechodníkových konštrukcií v spojitosti s používaním interpunkcie si vyžaduje osobitný príspevok.

LITERATÚRA

KAČALA, Ján: Teória vetného člena. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2015. 172 s.

KAČALA, Ján: Polopredikatívne konštrukcie v slovenčine (s osobitným zreteľom na prechodníkové konštrukcie). Martin: Matica slovenská 2017. 192 s.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef: Slovenská gramatika. 5., zrevidované a čiastočne doplnené vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 600 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2013. 590 s.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

RUŽIČKA, Jozef: O používaní prechodníkov. Slovenská reč, 1956, roč. XXI, č. 5, s. 282 – 293.

K výkladu veľkomoravských antroponým: *Rastislav*

MARTIN PUKANEC

Abstract: This paper deals with three names of the successor to the throne after Mojmir I, ruler of Great Moravia, in the historical records: **Rastislavъ*, **R'ästicъ* and **Rasticъ*. The Late Proto-Slavic personal name **Rastislavъ* of the Great Moravian ruler is doubtful. The names **R'ästicъ* and **Rasticъ* are Central Slovak because Proto-Slavic **-tjo* > West Slavic (including Central Slovak) *-icъ* and Proto-Slavic **orst-* > South Slavic as well as Central Slovak *Rast-*, and Central Slovak *ra-* > *rǎ-* > *rä-* (cf. Central Slovak *rǎst', riast'*). This fact has many historical consequences, the most important of which is the fatherhood of the so-called Rastislav of Moravia.

Keywords: Czech language, Great Moravia, Proto-Slavic, Slavic languages, Slovak language, onomastics.

V prvých dvoch častiach nášho onomastického miniseriálu o veľkomoravských antroponymách sme sa pokúsili vyložiť mená významných panovníkov tohto útvaru, a to *Mojmír*, ktoré je z **Mojiměrbъ* „slávny, znamenitý svojimi“, a *Svätopluk*, ktoré pochádza zo **Světoperьlkъ*/**Světěpьrkъ*, čo podobne znamená „slávny, znamenitý svojimi“. Takáto sémantika môže podľa nás navyše naznačovať priamu rodovú spojitosť medzi nositeľmi mien; Svätopluk I. bol ostatne okrem toho otcom synov s menami *Mojmír* a *Svätopluk*. Spomenuli sme tiež, že Veľká Morava sa označovala duálovo *Moravy*. Tieto dve Moravy, jednu v Pomoraví, druhú v Ponitří, mali podľa veľkej väčšiny historikov svojho času ovládať Mojmír II. proti nitrianskemu Svätoplukovi II., Mojmír I. proti nitrianskemu Pribinovi a proti nitrianskemu Svätoplukovi I. mal stáť Rastislav. Antroponymum *Rastislav*, ktorému venujeme tretí a posledný diel našich onomastických úvah, sa v slovenskom kultúrnom a školskom prostredí neinterpretuje tak mylne, ako je to v prípade mien *Mojmír* a *Svätopluk*. Viac ako z onomasticko-sémantického hľadiska je zaujímavé z hľadiska dialektologického, teda odkiaľ nositeľ mena *Rastislav* mohol pochádzať. V súvislosti s antroponymom *Rastislav* okrajovo v článku spomenieme aj mená *Pribina* a *Gorazd*.

V internetovom školskom zdroji, z ktorého sme citovali v predchádzajúcich častiach, sa antroponymum *Rastislav* sémanticky vykladá ako „ten, kto rastie v sláve“ (pozri <http://skolskyservis.teraz.sk/zaujímavosti/rastislav-je-zdrzanlivy/46753-clanok.html>). Keďže správne interpretácie mien *Mojmír* a *Svätopluk* budú najskôr „slávny, znamenitý svojimi“, tak i túto musíme upraviť v tom zmysle, že *Rastislav* bude znamenať „slávny rastom“. Podobnú sémantiku vidíme napríklad v prvej časti mien ako *Pribychval*, *Pribygoj*, *Pribyslav*, *Pribymir*, ktorá odkazuje na pribúdanie (pozri Niederle, 1916, s. 155). Antroponymá *Pribyslav*, *Pribymir* ap. by takto boli synonymné s menom *Rastislav*. Sem ostatne patrí tiež meno nitrianskeho a panónskeho kniežaťa *Pribinu*, kde je rovnaký koreň slovesa *pribyti* „pribudnúť“. Na pôvodné čítanie [y] (akoby [ü] = [ʷ]) ukazuje podľa nás zápis jeho mena za Koceľovým menom z Cividale: *Quocili, Priuuina* (MMFH III, 1969, s. 333), hoci *Pribina* s *-i-* sa vykladá odsunutím *-y* z koreňa *priby-* a pripojením sufixu *-ina* (pozri Krajčovič, 2005, s. 38). Vzápätí potom vyvstáva otázka, či znenie antroponym *Rastislav* a *Pribina* môže naznačovať nejakú príbuznosť, akú sme hľadali medzi nositeľmi sémanticky rovnakých mien *Mojmír* a *Svätopluk*. Na prvý pohľad to veľmi neumožňuje druhá časť daných proprií *-slav* a *-(i)na* a nemáme ani žiadnu oporu v mene známych príbuzných *Pribinu*, takže v tomto prípade musíme byť ešte oveľa obozretnejší ako v predošlom. Faktom na druhej strane je, že moravský *Rastislav* sa v súdobých prameňoch zapisoval *Rastislav* len málokedy, ak vôbec niekedy.

V latinských Fuldských análoch, ktoré boli v dvoch minulých článkoch najvýdatnejším zdrojom zápisov mien *Mojmír* a *Svätopluk*, sa meno *Rastislav* nevyskytuje ani raz. Moravský panovník sa v nich spomína k rokom 846 – 871 mnohokrát a vždy v podobe *Rastiz*, resp. *Rastic* (pozri MMFH I, 1966, s. 90 – 103). V ďalších relevantných latinských textoch je to podobne, teda bez *-slav*. V Xantenských letopisoch na rok 870, ako i 871 sa uvádza ako *Rasticus rex* (MMFH I, 1966, s. 68), v Bertinských letopisoch je k roku 861 *cum Resticio Winidorum*, *Resticii*, k roku 862 *Resticio Winidorum*, k roku 863 *Restitio Winido*, k roku 866 *Restitio Winido*, *Restitius*, *contra Restitium*, k roku 870 *Resticium Winidum*, *Restitium Winidorum regulum*, *Restitii* a k roku 871 *Restitii* (MMFH I, 1966, s. 74 – 78). Reginonova kronika má k roku 860 podobu *Rastiz* (MMFH I, 1966, s. 136), Weingartenské letopisy k roku 870 *Rastizius dux* (MMFH I, 1966, s. 136), Hildeishamské letopisy majú k roku 864 spotvorené *Ratzidum*,

tak aj letopisy weissemburské či ottobeuernské, altaichské zas *Razidum* a podobne aj ďalšie (MMFH I, 1966, s. 136, 153, 154, 158).

Jediný starosloviensky prameň uvádza meno nášho panovníka v tvare *Rastica moravska* (MMFH III, 1969, s. 371), inak je dochované až v upravenej podobe v ruskej cirkevnej slovančine (pozri ESJS 13, 2006, s. 752). Archaickú podobu antroponyma s časťou *-slav* možno nájsť iba medzi zápismi mien návštevníkov kláštora z Cividalského evanjelia ako *Rastisclao*, čo je zápis, ktorý napríklad R. Stankov vo svojej nedávnej štúdií o moravskom antroponyme *Rasticь/Rastislavъ* nespomína (pozri 2019, s. 349 – 370). A to asi preto, že mená sú v evanjeliu popísané tak trochu bez ladu a skladu, t. j. bez dostatočného kontextu, takže nie je isté, či tento zápis patrí ozaj moravskému Rastislavovi, aj keď je to dosť pravdepodobné, lebo sa dá predpokladať, že keď medzi pútnikmi boli Pribina, Kocel', Svätopluk s manželkou atď., bol tam i on (pozri MMFH III, 1969, s. 332 – 333). Dochované pramene nám v prípade, že tento predpoklad uznáme, umožňujú potom rekonštrukciu troch podôb mena následníka po moravskom Mojžírovi I.: zápis z Cividale **Rastislavъ*, zápisy z Bertinských letopisov **R'ästicъ* a veľká väčšina latinských zápisov, ako i jediný starosloviensky prameň **Rasticъ*. Všetky tri podoby sú zaujímavé a každá iným spôsobom.

Podoba **Rastislavъ* je zaujímavá preto, lebo nie je jasné, v akom pomere stála k menu **Rasticъ*. Zápis so *-slav* je len jeden a aj to nie celkom istý, ale ak by sme ho prijali, mohli by sme uvažovať nad tým, prečo všetci súčasníci volali moravského panovníka **Rasticъ*, resp. **R'ästicъ*, len on sám sa nechal zapísať v podobe **Rastislavъ*. Tieto úvahy, samozrejme, patria do onomastiky i širšej jazykovedy, ale ťažko sa do nich púšťať, keď povaha zápisu je neistá a navyše analogických prípadov z moravského prostredia niet. Meno **Rasticъ* svojou patronymickou príponou *-icъ* (porov. napr. SP 2, 1976, s. 55 – 60) okrem toho poukazuje na to, že mohol jestvovať aj nejaký Rasticov otec s menom **Rastislavъ*, ku ktorému by sa dal logickejšie prisúdiť príslušník družiny Nitrabor, pravdepodobne sprevádzajúci do kláštora onoho Rastislava, keďže je za ním v Cividalskom evanjeliu zapísaný hneď ako piaty v poradí (pozri MMFH III, 1969, s. 333). Meno *Nitrabor* je onomasticky také mimoriadne, že by si nielen pre toto zaslúžilo osobitnú štúdiu.

Pre tento článok je však predsa len o čosi zaujímavejšia podoba **Rasticъ* s jej okrajovým variantom **R'ästicъ*. Z hľadiska slovanskej dialektoló-

gie patria obidve podoby jednoznačne do západoslovanského nárečového makroareálu. Aspoň ak si budeme všímať príponu *-icь* a uznáme, že tento sufix antroponyma pochádza zo staršieho **-itjo* (SP 2, 1976, s. 55 – 60) a nie zo sémanticky i hláskovo možného, no v širšom onomastickom kontexte nepravdepodobného **-iko* (SP 1, 1974, s. 97). Sufix **-itjo* je bežne známy predovšetkým z častých srbských, chorvátskych, ako i čiernohorských a bosniackych priezvisk s dnešnou príponou *-ić* či ruských alebo širšie východoslovanských priezvisk s dnešnou príponou *-ič*, ale rovnako tak aj zo slovenskej apelatívnej slovnej zásoby vo výpožičkách typu *kráľovič*. Kým praslovanská spoluhlásková skupina **tj* sa menila na srbské a chorvátske *ć* a východoslovanské *č*, v západnej slovančine sa menila na *c*, preto sa u západných Slovanov táto prípona, hoci je v ich pôvodných propriách oveľa menej frekventovaná, vyvíjala **-itjo* > *-icь* > *-ic*.

Sufix *-icь* mohol byť patronymický, ako sme už uviedli, ale tiež deminutívny (porov. napr. SP 2, 1976, s. 55 – 60). Keď zoberieme do úvahy, že mnohovýznamová prípona *-ina* bola okrem iného rovnako deminutívna (porov. napr. SP 1, 1974, s. 120 – 123), otvára sa nám určitý onomasticko-sémantický priestor na hypotézy o priamom rodinnom vzťahu Rastica s Pribinom. Treba však opäť zdôrazniť, že nie je podporený, ako je to v prípade Mojmirá I. a Svätopluka I., antroponymami z Pribinovho nespochybniteľného príbuzenstva. Pravdepodobnejšie sa z jazykovedného uhla pohľadu javí, že prípona *-icь* bude v prípade mena **Rasticь* patronymická a poukazuje potom na Rasticovho otca či predka Rastislava, možno práve toho, ktorý je v podobe *Rasticlao* zapísaný v Cividalskom evanjeliu.

Netreba však zabúdať ani na to, že Rastic v rámci bojov Karlomana proti kráľovi Ľudovítovi, svojmu otcovi, Pribinu zabil (porov. Steinhübel, 2004, s. 122) a celkový vzťah medzi Rasticom a Pribinom ukazuje na nezmieriteľné nepriateľstvo, takže vzhľadom na priam vražedné pomery medzi Rasticom a jeho blízkym príbuzným Svätoplukom I. či medzi bratmi Mojmiróm II. a Svätoplukom II. rodinný vzťah medzi Pribinom a Rasticom vylúčiť nemožno. Rasticovo prenasledovanie Pribinu doslova až za hrob by mohlo paradoxne svedčiť o príbuzenskej línii, lebo by malo zdôvodnenie v Rasticovom strachu zo straty moci alebo v jeho túžbe po jej zväčšení, oboje na základe nejakého rodového práva. Sémantika antroponým **Rasticь* a *Pribina* však rozhodne nemôže byť pri takýchto historických hypotézach kľúčovým argumentom.

Západoslovanský sufix *-icъ* v analyzovanom antroponyme **Rasticъ* je v každom prípade zaujímavý nielen z toho dôvodu, že v prípade deminutívnej sémantiky zblížuje *Rastica* s *Pribinom*, kým v prípade patronymickej sémantiky poukazuje na možného otca *Rastislava*. Zaujímavým je aj preto, že značne obmedzuje možnosti, odkiaľ mohol *Rastic* pochádzať. Ak opomenieme okrajovú etymológiu jeho mena k iránskemu *rast-* „správny, spravodlivý ap.“ (pozri viac ESJS 13, 2006, s. 752), všeobecne sa akceptuje, že koreň *Rast-* antroponyma pochádza z praslovanského **orst-* „rásť“, ktoré sa zmenilo na južnoslovanské *Rast-* a na západoslovanské a východoslovanské *Rost-*. Jedinou veľkou výnimkou je tu stredná slovenčina, preto má spisovná slovenčina *Rastislav*, kým čeština *Rostislav*, poľština *Rościsław*, ruská cirkevná slovančina *Rostislavъ*, ruština *Rostisláv* atď. (pozri ESJS 13, 2006, s. 752).

Jednoduchá úvaha nás potom privedie k tomu, že z dialektologického hľadiska muselo byť **Rasticъ* stredoslovenské meno, lebo príponu *-icъ* < **-itjo* mala len západná slovančina a v západoslovanskom nárečovom makroareáli sa len v strednej slovenčine dochovalo *Rast-* < **orst-*. Také jednoduché to však nebolo. Stredná slovenčina je síce jediným relevantným západoslovanským kandidátom zmeny praslovanského **orT-* na *raT-* v neakútových slabikách na začiatku apelatív, no niekoľko jej dokladov nájdeme napríklad aj v českej toponymii. Uvádza sa takto *Ralov*, *Rasochy* doložené už v stredoveku, *Rastory*, *Raští* v roku 1373 zapísané ako *Rasta*, rovnako stredoveká *Raveň* a *Rastely* uvádzané už v roku 1088 v podobe *Rastileh*. Stará čeština má navyše doložené aj apelatívum *letorastl*. Apelatívum je však ojedinelé a mohlo vzniknúť vplyvom cirkevnej slovančiny a toponymá sa nachádzajú geograficky obmedzene, nie súvislo na celom českom území, akoby boli iba odrazom nárečia nejakého kmeňa, lokalizovaného najskôr v južných Čechách (pozri Vondrová – Blažek, 2001, s. 316 – 318; Novák, 1980, s. 53), takže ďaleko od Pomoravia, ako je dnešné moravské Slovensko, Záhorie a ich okolie, čo bola prvá Morava štátu s názvom *Moravy*. Zo slovenskej strany stredoveké formy typu *Razowag* 1212, *Razwag* 1245 končia nanajvýš pri Trenčíne (pozri napr. Ripka, 1975, s. 34 – 35).

Druhá Morava štátu s duálovým názvom *Moravy* bola v Ponitří. A práve širšie Ponitrie muselo byť tým územím, z ktorého pochádzal nositeľ mena **Rasticъ*. Konečným argumentom, že *Rastic* pochádzal z Nitrianska, sú zápisy z Bertinských letopisov. Podoby *Resticius*, *Restitius* z tejto pamiatky

reprezentujú formu **Rāsticb*, ktorú možno najlepšie vysvetliť zo strednej slovenčiny, kde je po zmene *ra-* > *rā-* > *rä-* aj dnes miestami *brāda*, *krāj* a *rāst* i *riast*, na čo upozornil už J. Stanislav (pozri Stanislav, 1978, s. 50, 131 – 132). Zaujímavým dokladom stredoslovenskej zmeny *ra-* > *rā-* > *rä-* môžu byť dobové zápisy krajín z Bavorského Geografa, ktorý po Čechoch s 15 mestami spomína jedných Moravanov s 11 mestami a neskôr iných Moravanov s 30 mestami v podobe *Merehanos* (MMFH III, 1969, s. 287 – 288). Toto etnonymum je k nemeckému pomenovaniu rieky Moravy *Maraha*, ktoré vzniklo z hydronyma *Marus*, ako ho zaznamenali už rímski dejepisci, pridaním germánskeho *ahwa* „voda, rieka“, kde spoluhláska *w* vypadla (pozri Kroonen, 2013, s. 7). Zmena *Maraha* > *Mereha-* sa zdá rovnaká ako *Rastic* > *Restic*.

Nitriansko a zadunajská Panónia, ako potenciálne nárečové oblasti na rozhraní západoslovanského a južnoslovanského makroareálu, dnes by sme mohli čiastočne povedať stredoslovenské, môžu niest' i ďalší zaujímavý onomastický doklad zmeny *ra-* > *rā-* > *rä-*. Do blízkosti Nitry alebo do Panónie totiž možno klásť pôvod svätého Gorazda, designovaného nástupcu arcibiskupa Metoda, o čom svedčí toponymia. V nej rovnako môžeme vidieť zmenu *Gorazd-* > **Gorezd-*, resp. *Gerezd*, pričom zaujímavé je predovšetkým toponymum *Gerezd*, doložené z roku 1480, v geografickej blízkosti toponyma *Kazil*, zapísaného v roku 1167, ktoré ukazuje na Koceľa (pozri viac Krajčovič, 2005, s.122). Gorazdovmu menu sa však v tomto onomastickom seriáli bližšie nebudeme venovať, pretože našim prvotným zámerom bolo poskytnúť návod, ako sa pri interpretácii veľkomoravských mien v našom kultúrnom a školskom prostredí vyhnúť nezhodám a omylom, ku ktorým pri interpretácii mena *Gorazd* nedochádza, pretože je nejasné i odborné verejnosti (porov. aspoň ESJS 3, 1992, s. 190; Pronk-Tiethoff, 2012, s. 149 – 150).

Na záver nášho trojdielneho súboru článkov už len zhrnieme, že meno *Mojmír* nebude znamenať ani „môj mier“, ani „môj svet“, lež „slávny, znamenitý svojimi“, meno *Svätopluk* nebude ani „silný v plukoch“, ani „veľký medzi bojovníkmi“, ale rovnako „slávny, znamenitý svojimi“, no a meno *Rastislav* medzi moravskými panovníkmi vari vôbec nefigurovalo. Rovnaká sémantika antroponým *Mojmír* a *Svätopluk* môže naznačovať priamu rodovú spojitosť medzi ich nositeľmi, pričom ju potvrdzuje najmä to, že Svätopluk I. bol otcom

synov s menami *Mojmír* a *Svätopluk*. Táto hypotetická myšlienka je zaujímavá v súvislosti s tým, že meno nástupcu Mojmíra I. nebolo zrejme *Rastislav*, ale skôr *Rastic*. Prípona *-ic* môže byť buď patronymická, čím by poukazovala, že Rasticovým otcom bol nejaký Rastislav, alebo deminutívna, čím by meno *Rast-ic* mohlo byť významovo identické s *Prib-ina* a poukazovať na nejakú vedľajšiu vetvu Mojmírovcov, čo by bol teda podobný prípad sémantického stotožnenia ako v prípade *Mojmír – Svätopluk*. Musíme sa však naň pozerat' ako na domnienku bez dostatočnej opory.

Isté pri mene *Rastic* je iba to, že sufix *-ic* je západoslovanský a koreň *Rast-* južnoslovanský a stredoslovenský, takže antroponymum *Rastic* je v dnešnej terminológii stredoslovenské. Na základe písomných prameňov je možné v rámci Moráv lokalizovať iba Pribinu na začiatku kariéry do Nitry a Svätopluka na konci života do Nitry. Na základe skúmania veľkomoravských antropónym je zas možné spojiť Rastica na začiatku života s Nitrianskom. Párovanie veľkej väčšiny historikov typu pomoravský Mojmír I. proti ponitrianskemu Pribinovi, pomoravský Rastislav proti ponitrianskemu Svätoplukovi I. a pomoravský Mojmír II. proti ponitrianskemu Svätoplukovi II. sa ukazuje o čosi zložitejšie, ako sa celé desaťročia tradovalo, pretože Mojmírovci z Pomoravia by nemali dôvod pomenúvať potenciálneho následníka trónu ponitrianskym nárečím. To je hlavný odkaz predloženého výkladu veľkomoravského antroponyma *Rastislav*. Ale rozplieť takýto zložitý historický problém už nie je cieľom nášho seriálu.

LITERATÚRA

ESJS 3 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 3. dělo – gospodь. Hl. red. E. Havlová. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1992, s. 129 – 192.

ESJS 13 – Etymologický slovník jazyka staroslověnského 13. rasti – sice. Hl. red. I. Janyšková. Praha: Academia 2006, s. 751 – 814.

<http://skolskyservis.teraz.sk/zaujímavosti/rastislav-je-zdrzanlivy/46753-clanok.html>; 30. 3. 2019.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest. Bratislava: Literárne informačné centrum 2005. 232 s.

KROONEN, Guus: Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Leiden – Boston: Brill 2013. 794 s.

MMFH I – Magnae Moraviae fontes historici I. Brno: Universita J. E. Purkyně 1966. 388 s.

MMFH III – Magnae Moraviae fontes historici III. Brno: Universita J. E. Purkyně 1969. 470 s.

NIEDERLE, Lubor: Slovánské starožitnosti. Díl II. Svazek 1. Základy kulturních starožitností slovanských. Víra a náboženství. Praha: Bursík & Kohout 1916. 300 s.

NOVÁK, Ludovít: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1980. 352 s.

PRONK-TIETHOFF, Saskia: The Germanic loanwords in Proto-Slavic Origin and accentuation. Leiden: Leiden University 2012. 280 s.

RIPKA, Ivor: Dolnotrenčianske nárečia. Bratislava: Veda 1975. 280 s.

SP 1 – Słownik prasłowiański. Tom 1. A – B. Hl. red. F. Sławski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład narodowy imienia ossolińskich, wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1974. 488 s.

SP 2 – Słownik prasłowiański. Tom 2. C – Dąwnota. Hl. red. F. Sławski. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład narodowy imienia ossolińskich, wydawnictwo Polskiej akademii nauk 1976. 368 s.

STANISLAV, Ján: Starosloviensky jazyk 1. Veľká Morava a Panónia. Kultúrny jazyk a písomníctvo. Konštantín Filozof, Metod a Kliment sloviensky. Fonetika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 372 s.

СТАНКОВ, Ростислав: Проблема лексических моравизмов и имя моравского князя: Растиць или Растиславъ. In: Славянское и балканское языкознание. Палеославистические чтения – 2. Москва: Институт славяноведения РАН 2019. s. 349 – 370.

STEINHÜBEL, Ján: Nitrianske kniežatstvo. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akademie vied, a Rak 2004. 576 s.

VONDROVÁ, Marcela – BLAŽEK, Václav: Slovánské archaismy a dialektismy v toponymii Čech. In: Čeština – univerzália a specifika 3. Brno: Masarykova univerzita 2001, s. 311 – 342.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Nové slovenské mená subtropických a tropických úžitkových rastlín. 2. Rody začínajúce sa písmenom D – L

MICHAL HRABOVSKÝ – JÁN KLIMENT – DANA GURIČANOVÁ

V prvej časti série sme uviedli vyše 530 nových, revidovaných alebo nedávno publikovaných slovenských mien rodov subtropických a tropických rastlín, s ktorými sa ľudia môžu stretnúť v praxi alebo v dostupnej literatúre. Cieľom celej série je navrhnúť približne 2 500 rodových mien pre cudzokrajné úžitkové rastliny a tak rozšíriť a revidovať už existujúce Slovenské botanické názvoslovie (Červenka a kol., 1986). Metodika tvorby mien sa riadi aktuálnymi pravidlami v danej vednej disciplíne (Kliment a kol., 2017) a bližšie sa objasňuje v úvodnom článku (Kultúra slova č. 2, 2019).

Navrhované slovenské mená z odbornej stránky skontrolovala Nomenklatorická komisia Slovenskej botanickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied, sekcia pre cudzokrajné cievnaté rastliny, a odobrili ich sekcie pre domáce cievnaté rastliny, machorasty, huby, lichenizované huby, riasy a sinice, za čo im patrí naše poďakovanie.

V zozname uvádzame na prvom mieste kurzívou platné vedecké meno rodu, ktorého súčasťou je aj meno jeho autora (uvádzame medzinárodnú skratku priezviska). Okrem slovenského mena pri niektorých rodoch uvádzame buď staršie synonymum, ktoré sa neujalo, a preto ho nahrádzame ľubozvučnejším alebo výstižnejším menom, alebo homonymum, pod ktorým sa konkrétne rody nesprávne uvádzajú (napr. meno *čajovník* sa na mnohých produktoch uvádza namiesto správneho mena *melaleuka*). Podrobnosti a vysvetlenie skratiek sa nachádzajú v prvej časti článku (Kultúra slova č. 2, 2019).

D

Dacrycarpus (Endl.) de Laub. – no-
hovník
× *Dactyladenia* Garay et H. R. Sweet
– tyčinkovka
Dactylocladus Oliv. – vidloklas
Dais L. – brmbolvent
Danais Comm. ex Vent. – danajka
Daniellia Benn. – kopainovec
Daphnopsis Mart. – lýkovník
Dasyphyllum Kunth – vlasáčik
Davidsonia F. Muell. – davidsonia
Daviesia Sm. – daviesia
Davilla Vand. – davila
Debregeasia Gaudich. – malinkovec
Deeringia R. Br. – plamennikovec
Dequelia Aubl. – deguélia
Deinbollia Schumach. – mydlovček
Delonix Raf. – ohňovník
Dendrocalamus Nees – bambus (syn.
bambusník)
Dendrochilum Blume – dendrochilum
Dendrocnide Miq. – prhl'avník (syn.
prhl'avovec, prhl'avec)
Dendrolobium (Wight et Arn.) Benth.
– dendrolóbiium
Dendropanax Decne. et Planch.
– ženšenovec
Dendrophthoe Mart. – stromokaz
Deplanchea Viell. – deplanšea
Derris Lour., nom. cons. – kožnatec
Desbordesia Pierre et Tiegh. – man-
govec
Desmoncus Mart., nom. cons.
– úchytkovec
Desmos Lour. – drapáčik
Desmostachya (Stapf) Stapf – pá-
soklások
Desplatsia Bocq. – atramentovec
Detarium Juss. – detar
Dialium L. – dialium
Dianella Lam. ex Juss. – dianka
Diatenopteryx Radlk. – letáčik
Dicella Griseb. – dičelka
Dicerocaryum Bojer – čertíkovec

Dichapetalum Thouars – jedolist
Dichostemma Pierre – dichostema
Dichroa Lour. – hortenziovec
Dichrocephala L'Hér. ex DC. – dvoj-
farbenka
Dichrostachys (DC.) Wight et Arn.,
nom. cons. – lampášovník
Dicksonia L'Hér. – diksónia
Dicliptera Juss., nom. cons. – pukav-
ka
Dicoma Cass. – dikoma
Dicorynia Benth. – dikorýnia
Dicraeopetalum Harms – agátovček
Dicranopteris Bernh. – dvojjarmovec
Dictyocaryum H. Wendl. – arakva
Dictyoloma A. Juss., nom. cons. – vr-
tul'ovec
Dictyophleba Pierre – prstovnica
Dictyosperma H. Wendl. et Drude
– hurikánovník
Dicypellium Nees et Mart. – paklin-
čekovec
Didelotia Baill. – didelócia
Digera Forssk. – digera
Diheteropogon (Hack) Stapf – fúzo-
vec
Dilodendron Radlk. – dilodendron
Dimocarpus Lour. – longan
Dimorphandra Schott – svietnikovec
Dinizia Ducke – dinízia
Dinochloa Büse – veľbambus
Dinophora Benth. – kyjačka
Dionycha Naudin – dionycha
Dioon Lindl. – dión
Dioscorea L., nom. cons. – dioskorea
(syn. dioskórea, sadlovec)
Dioscoreophyllum Engl. – dioskoreo-
vec (syn. dioskórovec)
Dipcadi Medik. – bledavka
Diphysa Jacq. – mechúrničiek
Diplazium Sw. – diplázium
Diplocyclos (Endl.) T. Post et Kuntze
– posedovec
Diplodiscus Turcz. – baroba
Diplokeleba N. E. Br. – keleba

Diploknema Pierre – maslovníček
Diploon Cronquist – zlatolistec
Diplopterys A. Juss. – dvojkřídlatka
Diplorhynchus Welw. ex Ficalho et
 Hiern – dvojzobáčik
Diplospora DC. – dvojsemienka
Diptotropis Benth. – sukupira
Diptychandra Tul. – balzamovček
Disa P. J. Bergius – disa
Discoclaoxylon (Müll. Arg.) Pax et K.
 Hoffm. – lámavček
Discoglypsemna Prain – orieškovec
Discospermum Dalzell – kávovníček
Disporum Salisb. ex G. Don – zvo-
 nárik
Dissotis Benth., nom. cons. – disotka
Distemonanthus Benth. – dvojtyčin-
 kovec
Disterigma (Klotzsch) Nied. – čučo-
 riedkovec
Dobera Juss. – dobera
Dodecadenia Nees – dvanásťnica
Dodonaea Mill. – dodonea
Dolichandrone (Fenzl) Seem., nom.
 cons. – trúbkovník
Dolichos L., nom. cons. – dlháň
Dombeya Cav., nom. cons. – dombeja
Dracontomelon Blume – drakovník
Dracula Luer – drakula
Dregea E. Mey., nom. cons. – dregea
Drymaria Willd. ex Schult. – drymá-
 ria
Drymonia Mart. – drymónia
Drynaria (Bory) J. Sm., nom. cons.
 – drynária
Drypetes Vahl – drypet
Duabanga Buch.-Ham. – duabanga
Duboisia R. Br. – duboázia (syn. du-
 boizia)
Duboscia Bocq. – duboscia
Duckeodendron Kuhlm. – dukeoden-
 dron
Duguetia A. St.-Hil., nom. cons. – du-
 gécia
Duosperma Dayton – duosperma

Duranta L. – duranta
Duvalia Haw. – duvalia
Dyera Hook. fil. – dyera
Dypsis Noronha ex Mart. – zlatoplo-
 dec
Dysolobium (Benth.) Prain – fazuľo-
 vec
Dysphania R. Br. – mrlík
Dysoxylum Blume – nevoňavec

E

Ebenopsis Britton et Rose – ebenovec
Eberhardtia Lecomte – eberhartia
Eclipta L. – múčnica
Edithcolea N. E. Br. – stapélia
Efulensia C. H. Wright – efulenzia
Ehretia P. Browne – erécia
Eichhornia Kunth, nom. cons. – pla-
 váčik (vodný hyacint; syn. eichhor-
 nia)
Einadia Raf. – mrlík
Ekebergia Sparrm. – ekebergia
Elaeodendron Jacq. – eleodendron
Elateriospermum Blume – lakovec
Elatostema J. R. Forst. et G. Forst.,
 nom. cons. – pŕhľavovka
Eleiodoxa (Becc.) Burret – salakovec
Elephantopus L. – sloník
Elephantorrhiza Benth. – slonovka
Elettariopsis Baker – kardamómovec
Eleutherine Herb. – mečovec
Elionurus Humb. et Bonpl. ex Willd.,
 nom. cons. – zmetáčik
Elizabetha Schomburgk ex Benth.
 – alžbetka
Ellipanthus Hook. fil. – elipant
Elytraria Michx., nom. cons. – ely-
 trária
Embelia Burm. fil., nom. cons. – em-
 bélia
Emilia Cass. – emilka
Emmotum Desv. ex Ham. – emot
Encephalartos Benth. et Hook. fil.
 – chlebovec
Enchylaena R. Br. – dužinatka

Endiandra R. Br. – orešník
Endlicheria Nees, nom. cons. – endlichéria
Endopleura Cuatrec. – endopleura
Endospermum Benth., nom. cons. – endospermovec
Engelhardia Lesch. ex Blume, nom. cons. – engelhardia
Englerophytum K. Krause – englerofyt
Enhalus Rich. – plytčínovec
Enicostema Blume, nom. cons. – enikostema
Enkleia Griff. – enklea
Enydra Lour. – enydra
Eperua Aubl. – eperua
× *Epicattleya* Hort. – epikatleja
Epidendrum L. – epidendrum
Epipremnum Schott – potosovec
Eremanthus Less. – pustovník
Eremocitrus Swingle – citrónovník
Eremophila R. Br. – pustomilka
Eremospatha (G. Mann et H. Wendl.) H. Wendl. – ratanovka
Eribroma (vid' *Sterculia*) Pierre – lajovec
Eriosema (DC.) Desv. – eriosema
Eriotheca Schott et Endl. – pachira
Erisma Rudge – erizma
Erythrococca Benth. – červenka
Erythrophleum Afzel. ex R. Br. – spravodlivec
Escallonia Mutis ex L. fil. – eskalónia
Eschweilera Mart. ex DC. – miskovník
Escobedia Ruiz et Pav. – eskobédia
Esenbeckia Kunth – ezenbekia
Espositoa Britton et Rose – espostoa
Ethulia L. fil. – etúlia
Etlingera Giseke – etlingera
Euclea L. – euklea
Eucryphia Cav. – eukrýfia (syn. židelník)
Eugeissona Griff. – strechovec
Eulaliopsis Honda – eulálievec

Eulophia R. Br., nom. cons. – eulofia
Eupatorium L. – konopáč
Euphorbia L. – mliečnik (syn. prýštec)
Euplassa Salisb. ex Knight – euplasa
Euploca Nutt. – euploka
Eupomatia R. Br. – viečkovka
Eurya Thunb. – eurya
Euryale Salisb. – leknovka
Eurycoma Jack – ľúbezník
Eurypetalum Harms – strieškovec
Euscaphis Siebold et Zucc., nom. cons. – klokočka
Eusideroxylon Teijsm. et Binn., nom. cons. – železodrev
Euterpe Gaertn., nom. cons. – euterpa
Euxylophora Huber – saténovec
Euodia J. R. Forst. et G. Forst. – evódia
Evodianthus Oerst. – evódiant
Evolvulus L. – vývojník
Exallage Bremek. – križavec
Exbucklandia R. W. Br. – topoľnica
Excoecaria L. – slepúň
Exelodendron Prance – exelodendron
Exocarpos Labill., nom. cons. – kvandong
Exostema (Pers.) Rich. ex Humbl. et Bonpl. – rúrkovník
Exostyles Schott – exostyla (guaxingaba)
Eysenhardtia Kunth, nom. cons. – obličkovka

F
Fadogia Schweinf. – fadógia
Fagaropsis Mildbr. ex Siebenl. – fagarovec
Fagraea Thunb. – voňavkovec
Faidherbia A. Chev. – akácia (malvína)
Falcataria (I. C. Nielsen) Barneby et J. W. Grimes – falkatária
Faramea Aubl. – faramea

Fatoua Gaudich – moruška
Faurea Harv. – faurea
Feretia Delile – ferécia
Fernaldia Woodson – fernaldia
Feroniella Swingle – citrónovník
Fevillea L. – hrnčekovec
Fibraurea Lour. – zlatodrievko
Fillaeopsis Harms – fileovec
Fimbristylis Vahl, nom. cons. – fimbra
Finschia Warb. – finšia
Firmiana Marsili – firmiana
Flagellaria L. – flagelária
Flemingia Roxb. ex W. T. Aiton, nom. cons. – flemingia
Flindersia R. Br. – hviezdicovník
Floscopa Lour. – floskopa
Flueggea Willd. – flugea
Fockea Endl. – fokea
Fontainea Heckel – fonténa
Forsteronia G. Mey. – forsterónia
Fortunella Swingle – citrónovník (syn. kumkvat)
Frankenia L. – frankénia
Fraunhoferia Mart. – fraunhoferia
Freycinetia Gaudich – pandanovec
Fridericia Mart. – friderícia
Friesodielsia Steenis – drapáčik
Fuchsia L. – fuchsia (syn. fuksia)
Fuirena Rottb. – furéna
Fusaea (Baill.) Saff. – fusea

G
Gagnebina Neck. ex DC. – gagnebína
Galbulimima F. M. Bailey – agara
Galipea Aubl. – galipea
Gallesia Casar. – galézia
Ganophyllum Blume – jasnolist
Garrya Douglas ex Lindl. – garya
Garuga Roxb. – garuga
Gaussia H. Wendl. – gausia
Geijera Schott – vrbník
Geissospermum Allemao – kebračovec
Geitonoplesium A. Cunn. ex R. Br. – šplhavka

Geleznovia Turcz. – železnovia
Geodorum Jacks. – beluška
Geoffroea Jacq. – žofrea
Geogenanthus Ule – geogenant
Geonoma Willd. – dobyvatel'ka
Geophila D. Don, nom. cons. – zemol'ub
Gigantochloa Kurz ex Munro – bambus (syn. bambusovec)
Gilbertiodendron (Baill.) J. Léonard – muš'okvietok
Gilletiodendron Vermeesen – plutvostruk
Girardinia Gaudich. – prh'lavovka
Girroniera Gaudich. – brestovček
Gisekia L. – gizekia
Glenniea Hook. fil. – glenia
Glinus L. – glin
Gliricidia Kunth – agátovec
Globba L. – globa
Glochidion L. – gombíkovník
Glossonema Decne. – glosonéma
Gluta L. – gluta
Glycosmis Corrêa – sladkavec
Gnidia L. – gnídia
Godmania L. – godmania
Gochnatia Kunth – gochnácia
Gomphia Schreb. – gomfia
Gomphocarpus R.Br. – glejovka
Gongronema (Endl.) Decne. – gonronéma
Goniorrhachis Taub. – vrtinoha
Goniothalamus (Blume) Hook. fil. et Thomson, nom. cons. – drapák
Gonystylus Teijsm. et Binn. – kolienkovec
Gordonia J. Ellis, nom. cons. – gordónia
Gouania Jacq. – guánia
Goupia Aubl. – gupia
Grangea Adans. – grangea
Graptophyllum Nees – pokreslenec
Grazielodendron H. C. Lima – grazielovec
Grevillea R.Br. ex Knight – grevilea

Grias L. – grias
Griffonia Bail. – grifónia
Grossera Pax – grosera
Guapira Aubl. – guapira
Guarea F. Allam, nom. cons. – guarea
Guarianthe Dressler & W.E. Higgins
 – katleja
Guatteria Ruiz et Pav. – guatéria
Guazuma Mill. – guazuma
Guettarda L. – getardia
Guiera Adans. ex Juss. – všeliečnik
Guioa Cav. – srdcoplodka
Gustavia L., nom. cons. – gustávia
Gymnacranthera Warb. – muškátovník
Gymnanthemum Cass. – horkáč
Gymnanthes Sw. – nahokvet
Gymnema R. Br. – gymnéma
Gymnosporia (Wight et Arn.) Benth.
 et Hook. fil., nom. cons. – ihlovec
Gymnostoma L. A. S. Johnson – bo-
 rovicovec
Gynerium Willd. ex P. Beauv. – ve-
 járník
Gynochthodes Blume – morindovec
Gynostemma Blume – gynostema
Gyrinops Gaertn. – akviláriovec
Gyrocarpus Jacq. – vrtuľovník

H

Habenaria Willd. – habenária
Hagenia J. F. Gmel. – hagénia
Haldina Ridsdale – aldina
Halleria L. – haléria
Halosarcia Paul G. Wilson – slano-
 rožka
Hamelia Jacq. – hamélia
Hancea Seem. – hancea
Handroanthus Mattos – lapačovník
Haploclathra Benth. – karajpa
Haplophyton A. DC. – plošticomor
Haplormosia Harms – čiernogumo-
 vec
Hardenbergia Benth. – hardenbergia
Hardwickia Roxb. – terpentínovec

Harleyodendron R. S. Cowan – har-
 lejovec
Harpagophytum DC. ex Meisn. – há-
 kovec
Harpephyllum Bernh. ex Krauss – ko-
 sákovček
Harpullia Roxb. – harpúlia
Harrisonia R. Br. ex A. Juss. – ha-
 risónia
Harungana Lam. – harungana
Hasseltia Kunth – haselcia
Haumaniastrum P. A. Duvign. et
 Plancke – meďomil
Hedychium J. Koenig – hedychium
Hedyosmum Sw. – pamätovec
Hedyotis L., nom. cons. – ušatica
Heimia Link – hejmia
Heinsia DC. – jablčkovec
Heisteria Jacq., nom. cons. – golieri-
 kovka
Helicia Lour. – helícia
Helicostylis Trécul – kľbkovec
Helicteres L. – pokrútenec
Helieta Tul. – helieta
Helinus E. Mey. ex Endl., nom. cons.
 – úponovec
Heliocarpus L. – slncoplod
Hellenia Retz. – helénia
Helminthostachys Kaulf. – červovec
Hemidesmus R. Br. – sarsaparilovec
Henckelia Spreng. – henkelia
Hennecartia J. Poiss. – enekarcia
Heritiera Aiton – eritiera
Hermbsstaedtia Rchb. – plamenník
Hernandia L. – hernandia
Herrania Goudot – eránia
Heteromorpha Cham. et Schldl.,
 nom. cons. – rôznotvarec
Heteropogon Pers. – bodavka
Heteropterys Kunth, nom. cons.
 – rôznokrídlec
Heterospathe Scheff. – sagisa
Heterothalamus Less. – rozmarínovec
Hevea Aubl. – kaučukovník (syn.
 hevea)

Hewittia Wight et Arn., nom. cons.
– povojka
Hexachlamys O. Berg – broskyňovec
Hexalobus A. DC. – šesťcípovec
Heynea Roxb. – hejneá
Hieronyma Allemão, nom. cons.
– hieronymka
Hildegardia Schott et Endl. – hildegardia
Hillieria Vell. – hileria
Hilsenbergia Tausch. ex Meisn. – bu-réria
Himatanthus Willd. ex Schult. – hi-matant
Hippobroma G. Don – koňotrávka
Hippocratea L. – hipokratea
Hippomane L. – mancinela
Hiptage Gaertn. – lietavec
Hirtella L. – hirtela
Hodgsonia Hook. fil. et Thomson
– dyňovka
Hoffmannseggia Cav., nom. cons.
– piadlhrach
Holocalyx Micheli – bezkvietok
Holoptelea Planch. – holoptelea
Homalium Jacq. – homál
Homalomena Schott – mesačník
Homonoia Lour. – omonoja
Hoodia Sweet ex Decne. – kaktusnica
Hopea Roxb., nom. cons. – hopea
Hoplostigma Pierre – kopytočnelko-vec
Hornstedtia Retz. – kardamómka
Horsfieldia Willd. – muškátovník
Hortia Vand. – hortia
Hoshundia Vahl – bobuľník
Huernia R. Br. – huernia
Hugonia L. – hugónia
Hullettia King ex Hook. fil. – huletia
Humiria Aubl., nom. cons. – humíria
Humiriastrum (Urb.) Cuatrec. – hu-míriovec
Hunteria Roxb. – huntéria
Hybanthus Jacq., nom. cons. – fial-kovník

Hydnora Thunb. – hubkovka
Hydrocera Blume ex Wight et Arn.,
nom. cons. – nedotklivka
Hydrogaster Kuhlm. – vododrev
Hydrolea L., nom. cons. – vodička
Hygrophila R. Br. – vlhkomilka
Hylodendron Taub. – hylodendron
Hylodesmum H. Oashi et R. R. Mill
– trojlístkovec
Hymenaea L. – hymenea
Hymenocardia Wall. ex Lindl. – sr-diečkovec
Hymenodictyon Wall., nom. cons.
– jahňadovec
Hymenolobium Benth. – trámovec
Hymenosporum R. Br. ex F. Muell.
– blanokrídlec
Hyospathe Mart. – rypáčík
Hyparrhenia Andersson ex E. Fourn.
– vlasatica
Hyperthelia Clayton – osťovka
Hypodaphnis Stapf – pravavrín
Hyptidendron Harley – mätohlávok
Hyptis Jacq., nom. cons. – mätohlá-vok (syn. *hyptis*)

I

Ibicella (Stapf) Van Eselt. – kozorož-tek
Icacina A. Juss. – ikacina
Icuria Wieringa – ikúria
Iguanura Blume – iguanura
Inhambanella (Engl.) Dubard – mlie-čivka
Intsia Thouars – tíkovec
Iriarteia Ruiz et Pav. – barlovec
Iringia Hook. fil. – mangovec
Iryanthera Warb. – kumala
Isertia Schreb. – izercia
Ischaemum L. – pierkatec
Ischnosiphon Körn. – tenkorúrkovec
Isobertinia Craib et Stapf ex Holland
– izobertinia
Isoglossa Oerst., nom. cons. – pysku-ľa

Isolona Engl. – izolona
Isomacrolobium Aubrèv. et Pellegr.
– medenáčík
Isonema R. Br. – izonéma
Itaya H. E. Moore – itaja
Ixonanthes Jack – amonang

J

Jacaratia A. DC. – papájovník
Jackiopsis Ridsdale – závinkovec
Jacquemontia Choisy – modrások
Jagera Blume – jagera
Jaltomata Schldtl. – ľuľkovka
Jarilla Rusby – papájovka
Jodina Hook. et Arn. ex Meisn. – jodina
Julbernardia Pellegr. – paraberlína
Jumellea Schltr. – žumelea
Justicia L. – justícia

K

Kalaharia Baill. – kalahária
Kallstroemia Scop. – kalstrémia
Kanahia R. Br. – kanahia
Kandelia (DC.) Wight et Arn. – kandélia
Karwinskia Zucc. – kakačila
Keayodendron Leandri – kohainga
Kedrostis Medik. – hrubonôžka
Kerianthera J. H. Kirkbr. – keriantera
Kermadecia Brongn. et Gris – kermadecia
Keteleeria Carrière – jedľovček (syn. keteleria)
Khaya A. Juss. – kaja (syn. kája)
Kibatalia G. Don – kibatália
Kielmeyera Mart. et Zucc. – krásnokvetka
Kiggelaria L. – kigelária
Kinabaluchloa K. M. Wong – bambusovček
Kirkia Oliv. – kirkia
Klainedoxa Pierre ex Engl. – kroma
Kleinhovia L. – timanga
Knema Lour. – knema

Kokia Lewton – kokia
Kokoona Thwaites – kokóna
Kolobopetalum Engl. – spánkovec
Koompassia Maingay ex Benth.
– kompasia
Korthalsia Blume – mravcomilka
Kosteletzkyia C. Presl, nom. cons.
– slezovček
Krugiodendron Urb. – oceľovec
Kydia Roxb. – kydia
Kyllinga Rottb., nom. cons. – kylinga

L

Labourdonnaisia Bojer – laburdonézia
Laccosperma (G. Mann et H. Wendl.)
Drude – ratanovka
Lacistema Sw. – lacistema
Lacmellea H. Karst. – lakmelea
Lacunaria Ducke – lakunária
Lafoensia Vand. – kališkovník
Lagetta Juss. – lageta
Laggera Sch. Bip. et Benth. – lagera
Lamanonia Vell. – lamanónia
Langsdorffia Mart. – langsdorfia
Lannea A. Rich., nom. cons. – lanea
Lapeirosia Pourr. – krásnokvietok
Lasia Lour. – lasia
Lasimorpha Schott – lasiovec
Launaea Cass. – launea
Laurelia Juss., nom. cons. – laurélia
Lecaniodiscus Planch. ex Benth.
– nápojovník
Lecointea Ducke – lekointea
Lecomtedoxa (Pierre ex Engl.)
Dubard. – noĝo
Leea D. Royen, nom. cons. – lea
Lemuropisum H. Perrier – lemurovník
Leonotis (Pers.) R. Br. – levovec
Lepidocaryum Mart. – maurícia
Lepidotrichilia (Harms) J.-F. Leroy
ex T. D. Penn. et Styles – patrichília
Lepiniopsis Valetton – lepiniovec
Lepionurus Blume – strapčekovec
Lepironia Rich. – lepirónia

Lepisanthes Blume – mydlovec
Lepistemon Blume – povojec
Leplaea Vermeesen – leplea
Leptactina Hook. fil. – šípkoplodka
Leptadenia R. Br. – leptadénia
Leptochloa P. Beauv. – štihlica (syn. konárovka)
Leptolaena Thouars – leptoléna
Leptolobium Vogel – blanostrúčik
Leptonychia Turcz. – červenosemienka
Leptospermum J. R. Forst. et G. Forst., nom. cons. – manuka
Leptotes Lindl. – krehuľa
Leptothrium Kunth – dvojkľások
Lepturus R. Br. – riedkoklas
Letestua Lecomte – letestua
Leucas R. Br. – bielohlávok
Leucochloron Barneby et J. W. Grimes – beľavník
Leucothrinax C. Lewis et Zona – trinax
Libanothamnus Ernst – mních
Librevillea Hoyle – librevilea
Licaria Aubl. – líkária
Limaciopsis Engl. – limáciovec
Limeum L. – čistikrv
Limnocharis Humb. et Bonpl. – hladinovec
Limnophila R. Br., nom. cons. – limnofíla
Lindackeria C. Presl – lindakeria
Lindera Thunb. – lindera
Linzia Sch. Bip. ex Walp. – lincia
Lippia L. – lipia
Lithocarpus Blume – padub
Lithraea Miers ex Hook. et Arn. – litrea
Litsea Lam., nom. cons. – litsea
Loeselia L. – pichľavka
Loesenera Harms – lesenera
Lomariopsis Fée – lomáριοvec
Lomatia R. Br., nom. cons. – lomácia
Lonchocarpus Kunth, nom. cons. – lonchokarp
Lophanthera A. Juss., nom. cons. – zlatovec
Lophostemon Schott – tyčinkovník
Loropetalum R. Br. – prúžkokvet
Lovoa Harms – lovoa
Loxopterygium Hook. fil. – šikmokřídlovec
Ludisia A. Rich. – ľudizia
Luehea Willd., nom. cons. – lipkovník
Luetzelburgia Harms – sukupirovec
Lumnitzera Willd. – mangrovovec
Lunasia Blanco – lunázia
Lupinus L. – lupína (vlčí bôb)
Lycaste Lindl. – likasta
Lysidice Hance – lysidika
Lysiloma Benth. – tamarindovec
Lysimachia L. – čerkáč
Lysiphyllum (Benth.) de Wit – dvojlístkovec

Poznámka redakcie: Použitú literatúru k terminologickému súpisu uvedieme v jeho poslednej časti.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

O význame slova *lahodný*

MILOSLAV SMATANA

Adjektívum *lahodný* má v Slovníku súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ) nasledujúci, jednoznačne pozitívny hodnotiaci význam: „ktorý vyvoláva príjemné pocity, radosť, potešenie, pohodu“ (SSSJ 2. zv., 2011, s. 899), napr. *lahodný nápoj, jedlo, hlas*. Podobne sa značenie tohto prídavného mena interpretuje i v druhom zväzku staršieho Slovníka slovenského jazyka (ďalej SSJ), v ktorom sa jeho význam v podstate zhoduje s už uvedeným – označuje totiž niečo „ľúbezné, príjemné“ (porov. SSJ II, 1960, s. 10), napr. *lahodný spev, pohyb tela*.

Slovo *lahodný* s uvedeným významom je medzi používateľmi súčasného jazyka všeobecne známe. Ilustrujú to viaceré doklady z krásnej literatúry prezentované v niektorých slovníkoch spisovného jazyka (porov. napr. SSSJ 2), ale aj jeho výskyt napr. v mediálnych (reklamných) sloganoch na rôzne potravinárske produkty, napr. *lahodný jogurt, lahodný javorový sirup, lahodná chuť syra* a pod.

V Krátkom slovníku slovenského jazyka (ďalej KSSJ) nájdeme však okrem významu „lahodiaci, príjemný“ (*lahodný spev, vetrik* a pod.) aj druhý (opačný) význam tohto adjektíva s negatívnym hodnotiacim príznakom „chatrný, slabý“, napr. *lahodné oblečenie, lahodný obed*, čo svedčí o fakte, že prídavné meno *lahodný* môže mať nielen pozitívne, ale i negatívne konotácie.

Všeobecné rozšírenie adjektíva *lahodný* v prvom uvedenom (pozitívnom) význame prakticky na celom území Slovenska podporuje prinajmenšom i sub-

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0126/18 *Slovník slovenských nárečí*.

V príspevku uvádzame názvy obcí a ich okresov v súlade so zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

stantívum *lahoda* (vlastnosť niečoho lahodného, príjemného; príjemnosť, ľúbeznosť, lahodnosť) a jeho deminutívna podoba *lahódka* (vyberané, chutné, dobré, obyč. nekaždodenné jedlo, pochúťka, maškrtka) a tiež významovo podobne fungujúce sloveso *lahodiť* (t. j. spôsobovať príjemný pocit).

Aj pri príslovke *lahodne* dominujú podľa už spomenutých slovníkových diel významy vyvolávajúce kladné asociácie: 1. príjemným, lahodným spôsobom, lahodiaco (*lahodne perlivé víno, lahodne znieť, voňať, spievať* a i.), príp. 2. iba vo vetnom základe (komu) vyjadruje príjemný pocit, duševný stav, dobrú atmosféru, príjemne, dobre, napr. *je mu lahodne na duši, bolo nám v lese lahodne* a i. (SSSJ, 2. zv.); *je mi lahodne na srdci* (SSJ II). V prípade príslovky sa v KSSJ uvádza doklad len na kladné značenie, t. j. na prvý uvedený význam: *je mu lahodne na srdci*.

Menej známy a rozšírený je druhý význam slova *lahodný*, ktorého ústup z povedomia používateľov jazyka (resp. úplná neprítomnosť v ňom) môže signalizovať i fakt, že v najaktuálnejšom slovníkovom diele takpovediac negatívne hodnotenia významu vôbec nefigurujú. Opisované adjektívum tak postupne stráca svoje (v minulosti jasnejšie naznačené a častejšie používané či fungujúce) záporné významové vnímanie.

Indície na polarizovanú viacvýznamovosť slova *lahodný* nachádzame už v Machkovom Etymologickom slovníku jazyka českého (1968) pri hesle *lahoditi* (s. 317 – 318), kde autor uvádza základný staročeský (stč.) význam „laskavě se chovati, hověti atd., *l. sobě* = libovati si v čem, novočesky (nč.) *l.* = hověti, býti vhod, stč., nč. *lahodný, lahoda*; stč. *lahódka* rozkoš, nč.: *lahůdka* pochoutka, delikatesa“. Autor tvrdí, že slovenské slová *lahodný, lahoda, lahodiť, lahodka* „mají významy obdobné novočeským, ale nářeční (nář.) *lahodný* je chatrný, slabý (např. o zdraví, zboží, výdělku), s přesunem *g-d* do neznělosti *k-t- lakota (-ô-)* je lahůdka, pamlsek, odtud nové *lakotný* mlsný, labužnický, *lakotit'* žítí labužnický aj.“. Ďalej uvádza, že ide o všeslovanské slová s pomerne rôznymi významami a argumentuje: „nejjednotnejší ve významu je sloveso: *lagoditi* (zastoupeno všude) je mírniti, tišiti, uklidňovati (hněv, bouři, spor, hádku), *l.* komu = vhod činiti. Ale odvozené od něho *lagodьnъ* má už změny: mírný > slabý > chatrný > špatný, zlý, podobně *lagoda* (rusky = mír, pořádek; ale slovinsky = bezcennost, slabost, nevázanost!)“. Machek sa domnieva, že pôvodné je sloveso, zatiaľ čo *lagoda* je postverbale, časovo oveľa mladšie; podľa neho je pôvod slova málo

jasný a dodáva: „Poněvadž *-od-* není jinak v slovanštině známo jako přípona jasné funkce (viz i *jahoda*), nelze dělit na *lag-od-*“.

Aj podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny (Králik, 2015, s. 315) slovo *lahoda* (postupne sa rozširujúce od 18. stor.), psl. **lagoda*, je málo jasné slovo „azda zloženina **la-* (nejasného pôvodu, expresívna predpona?) a koreňa **god-*, zachovaného vo *vhodný* a i.“, pričom odvodeniny sú napríklad slová *lahodný*, *lahodiť* a i.

Opísanú situáciu v posune významu predstavovaného slova (od pozitívneho k negatívne hodnoteniu a opačne) dobre odrážajú slovenské nárečia, kde je významová štruktúra slova *lahodný* pomerne bohatá. Dôkaz nachádzame v Slovníku slovenských nárečí (2. zv., 2006, s. 15; ďalej SSN), ktorý predstavuje až sedem možných významov opísaného slova. V prvom význame je prídavné meno *lahodný* (v niektorých nárečiach vyslovované aj ako *lahodní*), t. j. „príjemný (aj o zvuku, chuti), dobrý, vyhovujúci“, známe vo všetkých troch veľkých (základných) nárečových skupinách na Slovensku: *Keďcom prišla, ešte tu bou ľáskaví, lahodní život* (Kňažia, o. Dolný Kubín); *Jaj, badáš, od ostretka sa šíri lahodná vuoňa z ľál'iji!* (Králiky, o. Banská Bystrica); *To je lahodní cimbal* (Kameňany, o. Revúca); *Pofukovau takí lahonní vetrik, nebolo nán teplo* (Návojevce, o. Topoľčany); *Teda s portugálu to už nebiu takové, to už biu také lahodnejší a také miakší vino* (Mokrý Háj, o. Skalica); *Dñez barz lahodni čas* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves); *Snaše mu to povedzed lahodnim slovom* (Dlhá Lúka, o. Bardejov).

Jeho druhý význam „malý, majúci nevelký rozsah“ je rozšírený najmä v stredoslovenských a čiastočne v západoslovenských nárečiach: *Dal' mu lahodní kúšček chleba* (Prievidza); *Ľeská zme mali lahonní obet: krúpovú kašu z mliekom* (Bánovce nad Bebravou); *Mali tam lahonní vozík sena* (Bošáca, o. Trenčín). Slovné spojenie *lahonná hodzina* z Bošáce vypovedá o necelej, neúplnej hodine: *Ból tam lahonnú hodzinu*, t. j. menej ako hodinu.

Aj ďalší, v poradí tretí význam „slabý, nedostatočný“ zaznamenali nárečové výskumy vo väčšine slovenských nárečí, napr.: *Ďakujem za opítanie, ešte bi ušlo, len zdravie je lahodnuo* (Martin); *S toho je lahodní osoh* (Detva, o. Zvolen); *Dakedi ta ľem taka lahodna žima* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Doklad z Mošoviec v okrese Martin *Také lahodné raňajki ľi silu ňedajú* môže svedčiť o malej porcii ranného jedla, ale aj o jeho slabej výdatnosti.

V gemerských, miestami aj v iných stredoslovenských nárečiach je toto slovo rozšírené v štvrtom význame „chatrný, chudobný“: *Mala na sebe len lahodnie dokrcmanie háпки* (Klenovec, o. Rimavská Sobota). Preto sa v Návovojciach (o. Topoľčany) vraví, že *Pámbo hu lahonnou plachtičkou priodtiau*, čo značí, že sa jej zle, biedne žilo.

Lahodný v piatom význame „neúprimný, falošný, liškový“ nachádzame najmä v gemerských a trenčianskych nárečiach: *Daj mi s ňim pokoj, ved je to lahodní šlovek!* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Zvédél hu lahonními slovi* (Bošáca).

Šiesty význam tohto adjektíva „pomalý“ je známy v oblasti Myjavy: *Šefc bol lahodní f práci, ale čižmi šil parádné* (Myjava) a v siedmom význame „lahostajný“ je rozšírené v piešťanskom regióne: *Či kúpiž ode mna tú kra-vu, alebo nekúpiš, mne je to lahonné, já penáze nepotrebujem* (Šípkové, o. Piešťany). Žartovné spojenie *lahodní Peter* z Myjavy takto posmešne hodnotí pomalého, nenáhlivého človeka: *Takí lahodní Peter neni do sedliackej roboti, pri tej sa mosí človeg jak sa patri obracat!*

V časti novohradských nárečí je popri slove *podlejší* vo význame „menejcenný, menejhodnotný“ známe v rovnakom význame i prídavné meno *lahodnej* (Matejčík, 1975, s. 223).

Rovnako aj príslovka *lahodne* je v slovenských nárečiach doložená vo viacerých významoch, ktoré často korešpondujú s významovou štruktúrou adjektíva: *Ag lahodne hrajú tí cigáni* (Kameňany, o. Revúca) – „príjemne, dobre“; *Já som s toho mesa vara lahodne zjadól* (Revúca) – „pomerne málo“; *S toho vimianca vara lahodne mliaka nadojí* (Chyžné, o. Revúca) – „slabo, málo“; *Ousa bolo u nás toho roku veru lahodne* (Prievizda) – „menej“; *Horkíže pomoc, lahodne mi pomohla!* (Ozdín, o. Lučenec) – „málo, nedostatočne“; *Ale šag já som f tej kréme lahoňne minuv* (Ludanice, o. Topoľčany) – „nie veľa, skôr málo“; *Ďeti ňemali zimného oblečenia a toho letného tiež bolo lahoňne* (Návovojce, o. Topoľčany) – „málo“; *Cicki pri dojeňu treba lahodno lapac* (Krivany, o. Sabinov) – „opatrne, s citom“.

V kartotéke SSN nájdeme dostatok ďalších dokladov potvrdzujúcich bohatosť významovej štruktúry adjektíva *lahodný*, príp. príslovky *lahodne*, napr.: *Celú žatvu bolo lahonné počasie, nebolo tag moc teplo, človek tolko neustav a vidržáv vádz robit* (Šípkové, o. Piešťany), t. j. príjemné, dobré, mierne; *Povieva iba lahodní vetrik* (Králíky, o. Banská Bystrica), teda mierny, slabý. Doklad zo

starohorskej doliny: *Vipila za lahodní hrnčok kávi* sa blíži k prvému významu – značí totiž, že rozprávajúca si dopriala primerané, dostatočne veľké množstvo nápoja, ktorý jej dobre padol, zachutil. Ako chatrné či biedne možno hodnotiť oblečenie vo výpovedi z Kokavy nad Rimavicou (o. Rimavská Sobota): *Mau na sebe veru len takí lahodní kabátik, bolo mu v ňen zima*. Veta z Detvy (o. Zvolen): *S toho je lahodní osoch* prináša informáciu o slabom, nepatrnom úžitku. Aj spojenie *lahodná objedzä* (Hubová, o. Ružomberok) označuje nie najlepšie, skôr málo výživné jedlo, podobne ako vo výpovedi *Po mestoh barz lahodňe varä* (Rochovce, o. Rožňava), t. j. varia málo, slabo.

V západogemerskom Klenovci (o. Rimavská Sobota) zjavne nepochválili osobu, keď o nej ktosi prezradil: *To bula lahodná šesť, málo doňiesla na svadbu!* Totiž tzv. „česť“ (*šesť*), t. j. sladké pečivo a pijatika ako príspevok na svadobnú hostinu, nebola podľa hodnotiaceho dostatočne štedrá.

Veľmi podobná široká významová štruktúra slova *lahodný* sa uvádza aj v II. zväzku Historického slovníka slovenského jazyka (s. 186): 1. príjemný, milý (*svavitates odorum: lahodné wúňe*); 2. (o jedle, nápoji) príjemnej, dobrej chuti (*lahodna kuchyna, lahodne kolače*); 3. (o človeku) priateľský, prívetivý, mierny (*duch lahódny, milugjcy dobré*); 4. slabý, mierny, malý, neveľký (*wezmy žabych okrakuow, polož ge na lahodnj ohen, nech newre*); 5. vhodný, vyhovujúci, pohodlný (*abi korene w zemi lahodne misto maly*); 6. (o človeku a jeho správaní) úlisný, pochlebovačný (*blandus: ulissni, lahodni*). Tomuto významovému rozvrstveniu zodpovedá v slovníku v podstate aj význam príslovky *lahodne, lahodno*.

Je zaujímavé, že v Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí (Kálal, 1924, s. 295) sa pri heslovom slove *lahodný* (popri *lahodný*) uvádza ako prvý význam „nepatrný, chatrný“ (citované z diela J. G. Tajovského) a „povrchný, slabý“ (*lahodné zdravie, lahodný tovar; remeslo ide lahodne*, t. j. zle; *lahodne toho tam bolo*, t. j. dosť málo) a až na druhom mieste figuruje význam s pozitívnym hodnotením, t. j. „príjemný, vhodný, pohodlný, mierne“. Okrem toho sa v slovníku zaznamenáva i východoslovenská podoba *lahodzic se* vo význame „jednať sa, pokonávať sa“.

Dominancia negatívnej konotácie adjektíva *lahodný* nad pozitívnymi asociáciami zachytená napr. v Kálalovom slovníku a jej postupný ústup smerujúci k rovnocennosti oboch významov až po takmer úplný zánik negatívneho významového hodnotenia je skutočnosťou, ktorá prináša na príklade

jedného adjektíva (príp. príslovky) zaujímavé informácie o jeho postupnom významovom posune na osi medzi pólmi negatívne – pozitívne a súčasne v náznakoch ilustruje mechaniku dynamickosti jazyka a jeho vývinu počas posledných približne 100 – 150 rokov.

Opísaná situácia v zmene významovej štruktúry predstaveného slova naznačuje, že v minulosti mohol byť význam s negatívnou konotáciou prítomný vo väčšine slovenských nárečí. Zatiaľ čo v nárečiach takýto význam naďalej prežíva (čo mimochodom potvrdzuje tézu o stálej a nezastupiteľnej úlohe nárečí a nevyčerpatel'nosti „studnice rodnej reči“ aj v súčasnosti), jeho ústup možno zaznamenať u používateľ'ov štandardnej a spisovnej podoby jazyka, čo potvrdzuje aj skutočnosť, že v Slovníku súčasného slovenského jazyka význam s negatívnou asociáciou absentuje.

LITERATÚRA

Historický slovník slovenského jazyka. II. K – N. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1992. 616 s. ISBN 80-224-0385-7.

KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovateľ.) S praktickou mluvnicom československou. Banská Bystrica: Slovenská Grafia 1924. 1012 + 104 s.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplnené vydání. Praha: Academia 1968. 868 s.

MATEJČÍK, Ján: Lexika Novohradu. Martin: Osveta 1975. 312 s.

Slovník slovenského jazyka. II. L – O. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s.

Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Red. A. Ferenčíková – I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s. ISBN 80-224-0183-8.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

ROZLIČNOSTI

Dredy

Jedným z množstva anglických výrazov, ktoré sa do slovenčiny prevzali najmä preto, lebo označujú realitu, pre ktorú sme nemali domáce pomenovanie, je slovo *dred*, obyčajne používané v pluráli – *dredy*.

Slovom *dredy* sa označujú natuho schlpené pramene dlhých vlasov pripomínajúce povrázky. Môžu sa utvoriť prirodzeným spôsobom, ak si človek vlasy dlho neumýva a nečeše, spravidla však ide o umelo vytvorené pletence, ktoré vznikajú špeciálnym čuchraním, prepletaním a motaním vlasov pomocou háčikov a iných pomôcok. Pôvodné anglické slovo *dreadlocks* je zložené z dvoch častí – *dread* (výslovnosť [dred]) má význam „strach, hrôza“, *locks* [loks] sú „lokne, kučery“, pričom výraz *locks* spravidla označuje černošské kučery. Podľa etymologického slovníka dostupného na <https://www.etymonline.com> môže byť motivácia zloženého slova *dreadlocks* dvojaká: 1. tento štýl účesu obľubovali východoafrickí bojovníci, ktorí už napohľad vzbudzovali strach; 2. v rastafariánskom zmysle strach znamená aj strach/bázeň pred Bohom, do istej miery vyjadrujúci odcudzenie sa zvyšku spoločnosti. Rastafariánstvo, náboženstvo niekdajších černošských otrokov, vzniklo v Afrike v tridsiatych rokoch 20. storočia. Jeho prívrženci vnímajú *dredy* ako znak svojej etnickej identity a pestujú si ich po celý život, lebo strihanie vlasov považujú za hriech. Rastafariáni sú dnes najznámejšími nositeľmi *dredov*, ale v minulosti si ich robili napríklad aj Kelti, Vikingovia, mexickí Indiáni, Číňania či asketicky orientovaní Indovia. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia si *dredy* obľúbili prívrženci hnutia hippies, v súčasnosti ich nosia najmä mladí ľudia, ktorí sa chcú nejakým spôsobom odlišiť, prípadne aj demonštrovať napríklad svoj odmietavý postoj k väčšinovej „západnej“ kultúre.

Zo slovenských slovníkov sa slovo *dred* zatiaľ uvádza len v Ortograficko-gramatickom slovníku z roku 2016, ktorý je dostupný na stránke <http://lex>.

juls.savba.sk/, a v Slovníku slangu a hovorovej slovenčiny (Peter Oravec, Maxdorf, 2014), kde nájdeme ďalšie varianty *dread*, *dreadlocks*, *dredy* s významom „účes z tenkých splstnatených pramienkov vlasov“ a s kvalifikátorom *slang*. (Stylistické hodnotenie však nepovažujeme za opodstatnené, a to ani v prípade prvých dvoch podôb *dread*, *dreadlocks*, ktoré možno pokladať za citátové výrazy z angličtiny).

Slovo *dred* sa v slovenčine foneticky adaptovalo na základe anglickej výslovnosti. Z hľadiska morfológie sa začlenilo do existujúceho systému, ide o podstatné meno mužského rodu, ktoré sa skloňuje podľa vzoru *dub*, v genitíve jednotného čísla má príponu *-u*: *dredu*. Dôkazom adaptácie v slovotvornej rovine sú odvodeniny, dokonca aj s viacerými variantmi. Výskyt jednotlivých podôb sme skúmali na materiáli korpusu Omnia Slovaca III Maior v januári – marci 2019 (ďalej len korpus).

Ako podstatné meno označujúce pramene vlasov sa najčastejšie používa podoba *dred* – *dredy*, pričom v inštrumentáli jednotného čísla sa okrem náležitej prípony *-mi* (335 dokladov v korpuse), napr. *Na trávinatej ploche pred pódium hrali futbal chalani s dredmi po pás. – Dvere mi otvoril vysoký Talian Vito s dredmi a okuliarmi, ktoré dotvárali jeho intelektuálny imidž*, uplatňuje aj nevhodná prípona *-ami* (138 dokladov), napr. *anarchistky s dredami*, *drobná žienka s dredami ako Bob Marley*.

Oveľa zriedkavejšie (len v desiatkach dokladov) sa vyskytuje foneticky adaptovaná podoba *dredlok* – *dredloky*, príp. *pseudodredy*, napr. *S úsmevom vysvetľujem, že dredloky vôbec nie sú vynález rastafariánov a Afričanov. – A sú tu aj tí, čo milujú reggae, vlasy majú upravené do dredlokov a vyznávajú slobodu, prirodzenosť, sú proti konzumu a násiliu. – Rovnako robím aj dredy, pseudodredy, pseudovrkôčiky a príčesky na želanie*.

V korpuse sme našli aj doklady na zdrobnneninu *dredík*: *Ludský vlas má priemerne hrúbku 80 mikrónov, ovčí okolo 20, čiže dredík uplstený z ovečky vyzerá ako dred z najjemnejších vláskov. – Vlasy majú spletené do desiatok vrkôčikov podobných dredikom*.

Osoba, ktorá nosí dredy, sa najčastejšie nazýva *dredáč*/*dredáčka* (spolu 58 výskytov), slovo bolo zjavne utvorené analogicky podľa podstatných mien typu *vlasáč*, *pankáč*, *pupkáč*, *naháč* a pod. Menej než 10 výskytov majú podoby *dredista* a *dredák*, ku ktorým takisto možno nájsť analogické podstatné mená, napr. *džudista*, *florista*, *libretista*, resp. *dopravák*, *nervák*,

priemyslovák ap. Niekoľko vetných príkladov z korpusu: *Dredáči si svoj účes neobstarávajú len na pár mesiacov. – Hm, asi preto zakladáš ankety o dredáčke a zmaľovanej slečinke s kabelkou... – Keďže sa z ich vnútra nedajú vyčesať ani vymyť nečistoty, dredisti si ich preventívne raz za mesiac ošetrujú prípravkom proti všiam Orthosan. – ... keď som tam videl tých dredákov na námestí, až mi bolo zle.*

Vtipným okazionalizmom je podoba *dredošik* (podľa *jánošik*, do dokladu sme doplnili chýbajúcu diakritiku): *Dlhovlasý dredošik mi bol známy a už je aj odhalený...*

Kaderníčky a kaderníci, ktorí sa špecializujú na výrobu dredov, sa označujú buď opisne, teda slovným spojením *dredový kaderník/dredová kadernička*, alebo jednoslovnými výrazmi *dredár/dredárka*, ktoré možno priradiť k podobným podstatným menám označujúcim povolanie alebo remeslo, napr. *kuchár/kuchárka, filmár/filmárka, rezbár/rezbárka*. Príklady z korpusu: *So žiadosťou o dredy sa možno na dredárku obrátiť aj v prípade, že máme na hlave celkom kratučké vlásy. – Koniec koncov Rómovia, študenti z Afriky alebo slovenskí dredári by mohli rozprávať. – Ak chcete tip na šikovného dredového kaderníka, tak mám hneď dva...* Autor internetovej stránky o afroúčesoch (<https://afroucesy.webnode.sk/nieco-o-dredoch-something-about-dreadlocks-/>) používa hybridný výraz *dredmaker* – prvá časť zloženého slova je v adaptovanej podobe, druhá časť je pôvodná, čiže anglická (*maker* „výrobca, tvorca“), napr. *Dôkladne umyté vlasy, bez použitia kondicionéra, vám dredmaker rozdelí na malé ostrovčeky, ktoré sa musia rozpočítať na požadovaný počet dredov.*

Z prídavných mien odvodených od slova *dred* sa najčastejšie používa podoba *dredatý* (230 výskytov v korpuse), oveľa zriedkavejšia je podoba *dredový* (34 výskytov), podoby *drednatý, dredovatý, dredovitý, dredavý* majú pod 10 výskytov, napr. *Pekný dredatý Nóř v zelenom tielku nastupuje s úderným elektrogothickom. – Vždy sa mi páčili frístajlové akcie s dredovou textúrou vo vlasoch, horiacimi faklami vo vzduchu a perkusným rytmom v uchu. – Jeden drednatý Rasta sa objavil aj na konci večera. – Vchádzajúca dredovatá slečna spôsobila mierny rozruch, keď pred pultom vysypala plnú náruč kvetín. – Je to rustikálny pes, na prvý pohľad neupravený, dredovitý, nevyčesaný, strednej výšky, trošku dlhšieho tvaru, s atletickou postavou... – Norton je krásny veľký kocúrisko. Bol v zanedbanom stave, škaredá dredavá srst'...*

Pri odvodzovaní prídavných mien od prevzatých podstatných mien sa vo všeobecnosti uplatňuje predovšetkým analógia, pričom od mnohých podstatných mien vzniklo akostné aj vzťahové prídavné meno. Podoba *dredatý*, ktorá je najfrekventovanejšia, sa pravdepodobne utvorila podľa vzťahových prídavných mien typu *chlpatý* („ktorý má výrazné ochlpenie; ktorý je pokrytý chlpmi“, Slovník súčasného slovenského jazyka, 2011, ďalej SSSJ a príslušný rok vydania) či *vlasatý* („husto pokrytý vlasmi“ podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka 4, 2003, ďalej KSSJ). Prídavnému menu *dredatý* teda možno priradiť význam „majúci (na hlave) dredy“.

Analogicky podľa akostných prídavných mien typu *chlpový* („vzťahujúci sa na chlpy, tenký vlasovitý útvar; tvoriaci chlpy“, SSSJ 2011), či *vlasový* („vzťahujúci sa na vlas; podobný vlasu; tvoriaci vlas“) sa utvorilo prídavné meno *dredový* s významom „vzťahujúci sa na dredy; vytvorený z dredov“, napr. *dredový účes*, *dredový copík*, *dredový chvostík*. Mnohí používatelia slovenčiny však významový rozdiel medzi prídavnými menami *dredatý* a *dredový* nevnímajú, čo sme si všimli pri podrobnejšom skúmaní 34 korpusových dokladov na podobu *dredový*. Len v desiatich prípadoch bolo prídavné meno *dredový* použité vo vhodnom kontexte, vo zvyšných by bola optimálna podoba *dredatý*, napr. *Skoro sa mi to podarilo, ale v dverách som sa stretol s dredovým (vhodnejšie s dredatým) chlapcom. – Gorily to všetko dianie, aj spokojných dredových (vhodnejšie dredatých) turistov, vnímajú cez svoju rozostrenú optiku. – A ja sa jednoducho vždy pozerám po dredoch. Dredovi (vhodnejšie dredatí) ľudia vyzerajú krásne marleyovsky pohodovo.*

Prídavné meno *dredatý* sa zväčša používa zodpovedajúcim spôsobom, z 230 korpusových výskytov bolo len 5 v nenáležitom kontexte, napr. *Posedávajúci návštevníci, v panoráme dominujú dredaté (vhodnejšie dredové) účesy. – Spevák s účesom dredatého (vhodnejšie dredového) typu mi bol známy odniekiaľ, tuším že z kapely V.O.K.K. alebo tak.*

Slovesá odvodené od slova *dred* majú tri podoby: *drediť* – *dredovať* – *dredovaťieť*, z každého typu sme však v korpuse našli len niekoľko dokladov, pričom najfrekventovanejším tvarom bolo slovesné podstatné meno, napr. *Vyrastajúce vlasy sa potom dredili samy, stačilo ich háčikom zapliesť do dredu. – Max Cavallera vyzerá asi takto: malý, okrúhly, oči ako trnky, maskáče, dredy (a špinavé zachumlané vlasy v rôznom štádiu dredo-*

vatenia), prívesky a náramky. – *Nepoužívajte však prípravky na zvýšenie objemu vlasov, tieto obsahujú cukor a zvyšujú možnosť dredovania vlasov.* – *Na dredy stačia cca 10 cm vlasy, samotné dredovanie trvá 5 až 15 hodín, závisí to od dĺžky dredov a hustoty vlasov.* – *Po dvoch týždňoch sa vlasy nemôžu ešte dredovať, keďže sú málo odrastené.* Slovesá *drediť – dredovať – dredovatiet'* sú utvorené správne, pričom prvé dve sa používajú aj ako zvrátne, o čom svedčia už uvedené doklady. Utvorené sú systémovo, podoby *drediť' (sa)*, *dredovať' (sa)* majú význam „spôsobovať vznik dredov“, podoba *dredovatiet'* má význam „premieňať (sa), meniť (sa) na dredy, nadobúdať podobu/vlastnosti dredov“. V internetových textoch sme našli aj slovesné podstatné meno *dredenie* (8 výskytov), ktoré sa v korpusových textoch nevyskytlo, napr. *My uprednostňujeme dredenie prostredníctvom uťahovania alebo akéhosi viazania dredu.* – ... *niekoho na dredenie hľadám aj ja.*

Na záver zhrnieme, že podstatné meno *dred*, používané zväčša v pluráli, čiže *dredy*, možno považovať za nociónálne slovo prevzaté z angličtiny a adaptované výslovnostne aj gramaticky v systéme slovenčiny. Z prídavných mien, ktoré sú od tohto slova odvodené, odporúčame ako neutrálne podoby *dredový*, *dredatý* a *dredovitý*, popri ojedinelých príznakových podobách *drednatý*, *dredovatý*, *dredavý*. Slovesá *drediť' – dredovať' – dredovatiet'* sú systémové, ich použitie závisí od konkrétneho kontextu.

Dana Guričanová

SPRÁVY A POSUDKY

Odišiel profesor Ján Findra

Vedecké spoločenstvo, pedagogické komunity, umelecké kruhy a širokú kultúrnu verejnosť zarmútila správa, že 6. mája 2019 vo veku 85 rokov sa ukončilo životné putovanie Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Findru, DrSc. Jazykovedec známy a uznávaný na Slovensku, v Čechách i v zahraničí, vysokoškolský učiteľ, akademický funkcionár, verejný činiteľ a kultúrny dejateľ, zavŕšil obdivuhodné osobnostné poverenie a ľudské poslanie, ktorým ho obdaril dobrotivý osud.

V časopise *Kultúra slova* boli v patričných obdobiach uverejnené medailóny k životným medznikom profesora Jána Findru (nar. 25. marca 1934 v Málinci)¹. V portrétoch bola pripomínaná pozoruhodná životná cesta od jeho raných liet cez obdobia vzdelávania späť s odchodmi z domova a návratmi späť až po trvalé, vždy obetavé vydávanie nadobudnutých skúseností a tvorivej energie počas viac než šiestich desaťročí jeho vedeckého, učiteľského a spoločensko-kultúrneho pôsobenia za katedrou, v prostredí, ktoré si popri rodinnom zázemí a rodnom kraji nadovšetko ctil a vážil.

Z prístupnej dokumentácie, bibliografických prehľadov, encyklopédií, publikačnej tvorby, pamätníč, príležitostných mediálnych textov a pracovných a osobných kontaktov s univerzitným profesorom Jánom Findrom sú zrejme tri výrazné, navzájom späté línie jeho aktivít: vedeckovýskumné aktivity, pedagogické pôsobenie a verejno-spoločenská a kultúrna angažovanosť.

¹ V roku 1984 „... spoľahlivému bádateľovi, rozvážnemu učiteľovi, oddanému širiteľovi kultúry slovenčiny...“ venoval jubilejnú pozornosť J. Horecký (Na päťdesiatku docenta J. Findru – KS, roč. 18, 1984, č. 3, s. 91 – 92). K ďalšiemu dosiahnutému deceniu sa prihovril F. Kočíš (Na šesťdesiatku prof. Jána Findru – KS, roč. 28, 1994, s. 48 – 49). Pri príležitosti 70. výročia narodenia pripravil pozdravný príspevok J. Krško (Životné jubileum profesora Jána Findru – KS, roč. 38, 2004, č. 2, s. 108 – 109). O desaťročie bol publikovaný príležitostný text M. Považaja (Významné životné jubileum prof. PhDr. Jána Findru, DrSc. In: *Kultúra slova*, roč. 48, 2014, č. 2, s. 113 – 119).

Vedeckovýskumná činnosť Jána Findru počas desaťročí jeho pôsobenia v slovenskej jazykovede nadobudla impozantné rozmery. Uvedené konštatovanie sa viaže nielen k číselnému vyjadreniu, ale najmä k mnohorozmernosti, prínosu a významu vedeckých a publikačných záujmov. V oblasti súčasného slovenského spisovného jazyka sa profesor Findra systémovo zameriaval predovšetkým na jazykovú komunikáciu, štylistiku, teóriu textu, lexikológiu, didaktiku jazyka a slohu. Súbežne a viacúrovňovo rozpracúval problematiku kultúry vyjadrovania, rečníctva, javiskovej reči a umeleckého prednesu. Jeho vedeckovýskumná činnosť a tvorba predstavuje temer 800 bibliografických jednotiek. Uverejnil 16 monografií (v 18 vydaniach) – z toho štyri ako kolektívne diela, jedno v zahraničí. Samostatne ako autor alebo spoluautor vydal 10 učebníc pre vysoké a stredné školy. Do vedeckých časopisov a zborníkov umiestnil 170 vedeckých štúdií, z toho 15 v zahraničí. Pripravil takmer 600 odborných a populárno-náučných článkov a recenzií. Zúčastnil sa na šiestich desiatkach domácich a zahraničných vedeckých konferencií. V médiách sa publicisticky prejavil v polstovke tlačených príspevkov a televíznych a rozhlasových relácií. Nevyhýbal sa ani polemicko-kritickým postojom k úrovni a ku kvalite vysokého školstva, ktoré považoval predovšetkým za inštitút vedy, vzdelanosti a kultúry a až druhotne za ekonomický organizmus. Početnosť ohlasov na jeho práce predstavuje tisícku citačných položiek a neustále rastie.

Vo vedeckej produkcii prof. Findru si osobitnú pozornosť zasluhujú práce, v ktorých rozvíjal vlastné teórie o dynamike v texte, jazyku a jazykovom štýle. Medzi témy, ktoré si vždy rád všímal a ktorým sa trvalo venoval, patria: dvojzložkové vymedzenie textu s jeho povereniami a premenami v dorozumievaní, základná jednotka štylistiky, normy v jazyku a kultúre prejavu, vzťahy medzi obsahom a formou v texte, postavenie a úlohy odborného, umeleckého a hovorového štýlu v komunikujúcich spoločenstvách, hovorovosť a hovorová slovenčina, odsek, modely hĺbkovej a povrchovej organizácie textu, publicistický štýl a žurnalistická oblasť vo všeobecnom vymedzení.

Stálu a sústredenú pozornosť Jána Findru pútala lingvistická štylistika. Výsledky výskumov umeleckej prózy sú ukotvené predovšetkým v knižných vedeckých monografiách *Rozbor štýlu prózy* (1971), *Umenie prednesu* (1974; 2. vyd. 1979), v monografickej štúdií *Odsek ako prvok epickej štruktúry*

túry (1973), vo vedeckých štúdiách *Švantnerov rozprávač* (1986), *Ondrejov – rozprávanie a štýl* (1988), *K štylistike Timravinej prózy* (1990), *Hraničné zložky sujetu v Pomocníkovi* (2002) a ďalších. J. Findra ako lingvista štylistik vždy dokázal funkčne a obojstranne účelne spolupracovať s literárnymi vedcami. Dôkazom prospešného spolužitia je napr. *Slovník literárnovedných termínov* (1979; 2. dopln. vyd. 1987) v spoluautorstve s E. Gombalom a I. Plintovičom. V okruhu štylistiky slovníkových prostriedkov si osobitnú pozornosť zasluhujú práce, v ktorých autor rozvíjal vlastné teoretické úvahy o pohybe v štylistike slovnej zásoby. Ide o štúdie *Obrazné pomenovanie v odbornom štýle* (1977), *Profesionalizmy ako vrstva slovnej zásoby* (1981), *Lexika v texte a sociálnom kontexte* (1993), *Štylistika internetových textov* (1997) a ďalšie.

V jadre autorskej pozornosti sa vždy nachádzala základná a stredná škola a jazykové vyučovanie. Vedecký základ, metodologická pevnosť a metódická čistota sa uplatnili v prvých učebniciach slovenského jazyka a slohu pre stredné školy zo 60. rokov, na ktorých sa J. Findra podieľal ako spoluautor. V spolupráci s E. Tvrdoňom vznikla podnetná publikácia *Ústny prejav a umelecký prednes* (1986). Mnohé z Findrových pozoruhodných štylistických prác si našli trvalé miesto aj v učebniciach a cvičebniciach pre vysokoškolských študentov. Dodnes je vysoko hodnotené kolektívne dielo *Slovenský jazyk a sloh* (1983; 2. vyd. 1986). V spolupráci s M. Patákovou boli vydané starostlivo koncipované *Cvičenia zo štylistiky* (1974; 2. vydanie 1978; 3. vydanie 1990).

Na skoršie práce venované otázkam umeleckého prednesu J. Findra nadviazal dielom *Stavba a prednes rečnického prejavu* (1989). Po mileniálnom zlome vyšla tiež knižná monografická práca *Expresívne syntaktické konštrukcie* (2004), ktorá oslovuje predovšetkým študentov a učiteľov na univerzitách s filologickou orientáciou.

J. Findra publikoval aj v časopise *Kultúra slova*. Začínal v roku 1970 rozličnosťami, odbornými článkami, recenziami a diskusnými príspevkami (*Nespisovné slovo v titulku* – KS 4/1970, s. 119 – 120; *O konkurencii vzťahných zámen* čo/ktorý – KS 8/1970, s. 273 – 276; *Monografia o zloženom sívetí* – KS 9/1974, s. 313 – 314; *Maturita 2012 a ako ďalej* – KS 3/2012, s. 137 – 144). Postupne sústredil pozornosť na žáner štúdie (*Jazyk v rozhlase* – KS 5/1973, s. 141 – 149; *Polarita kladu a záporu vo vete a v texte*.

Konkurencia častíc aj – ani; KS 6/1987, s. 198 – 205; *Mikroparadigma slangu a elipsa nemusím* – KS 1/2008, s. 7 – 14; *Elektronická komunikačná sféra a jazyk internetovej komunikácie* – KS 1/2009, s. 11 – 18; *Zámená a kontext* – KS 5/2010, s. 257 – 261; *slovosled a zvrtné zámeno* – KS 3/2011, s. 142 – 147; *Stavba textu a slovosled vety* – KS 6/2011, s. 342 – 348; *Zvuková realizácia textu v elektronických médiách* – KS 4/2012, s. 193 – 199). Príspevky boli obvykle zaraďované na čelné stránky príslušných čísel, resp. rubriek. Niektoré texty tvorili súčasť knižného výberu z autorovej celoživotnej tvorby *Jazyk v kontextoch a v textoch* (2009).

Ako zásadný koncepčný počín treba vyzdvihnúť štúdiu *Program výskumu rečovej praxe v ústnej verbálnej komunikácii* (Slovenská reč, roč. 72, 2007, č. 5, s. 257 – 269). Príspevok vytvoril metodologické predmostie k projektovým výskumom bežnej hovorenej komunikácie. V druhej polovici minulého desaťročia viedol prof. Findra na katedre ako zodpovedný riešiteľ vedeckého projektu zostavu spolupracovníkov, výskum tvorivo nadviazal na cenné bádania zo 60. – 90. rokov 20. storočia. Autor v závere štúdie formuloval požiadavku rozšíriť zameranie na poznávanie hovorovej slovenčiny z centrálnej časti Slovenska na celé územie. Jeho žiaci a nasledovníci v zámere pokračujú.

Jeden z vrcholov tvorivého úsilia Jána Findru a syntézu jeho stylistických náhľadov vytvorila vedecká monografia *Štylistika slovenčiny* (2004) so súbežne pripravenou knihou *Štylistika slovenčiny v cvičeniach* (2005). Autor predstavil vlastnú, otvorenú a perspektívnu koncepciu štylistiky ako samostatnej vedy s pevným teoreticko-metodologickým základom. Náhľady a koncepcie prínosne prehľboval a rozpracúval aj naďalej. Rozšírené vydanie monografie s názvom *Štylistika súčasnej slovenčiny* vyšlo v roku 2013. Z nej okrem domácich a zahraničných jazykovedcov ťažia hodnotné poznatky a cenné inšpirácie aj súčasní študenti.

V rokoch 2001 – 2010 v dvojtýždenníku *Verejná správa* vychádzali Findrove jazykovedne ladené populárno-vedecké články. Tematicky sa viazali na jazyk a dorozumievanie v pracovnom styku, na kultúru vyjadrovania, rečníctvo, jazykovú výchovu a na školskú prax. Knižne vyšli pod názvom *Jazyková komunikácia a kultúra vyjadrovania* (2013). Ich spojivo utvára jazyk ako sociokultúrna sústava s univerzálnym jadrom – dejinne vyvinutou, spoločensky a individuálne uznávanou, v praxi uplatňovanou hodnotou.

vou sústavou. Autor viacstranne zdôrazňoval myšlienku o pôsobení jazyka ako regulátora medzil'udských vzťahov, o zodpovednom správaní a konaní jednotlivca v spoločnosti. V tomto zrkadle sa ocitá aj knižná publikácia *Javisková reč a umelecký prednes* (2010).

Prof. Findra sa angažoval v početných vedeckých a odborných inštitútoch, vedeckých a redakčných radách a poradných orgánoch. Do povedomia slovenskej (nielen) odbornej verejnosti vstupoval aj ako neúnavný organizátor, trpezlivý poradca a zodpovedný porotca na prehliadkach, festivaloch a pod., kde znelo umelecké slovo a javisková reč: *Sládkovičova Radvaň, Akademický Prešov, Hviezdoslavov Kubín, Vansovej Lomnička, Štúrov Zvolen a Chalupkovo Brezno*. Viedol banskobystrickú pobočku Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV a na katedre a fakulte zorganizoval desiatky odborných prednáškových vystúpení. Fungoval ako člen v redakčných radách vedeckých a odborných časopisov *Slovenská reč, Jazykovedný časopis* a *Kultúra slova* (v nej od r. 1981). Plnil zodpovedné poslanie vedeckého redaktora, editora alebo zostavovateľa 21 vedeckých zborníkov. Bol aktívny ako predseda alebo člen komisií na udeľovanie vedeckých hodností PhD. a DrSc., predsedal komisiám na udeľovanie vedecko-pedagogického titulu *docent* a komisiám na vymenúvanie univerzitných profesorov. Pôsobil ako trpezlivý školiteľ mladých vedeckých pracovníkov, vedúci či oponent diplomových prác, vedúci prác v rámci súťaží študentských vedeckých aktivít. Jeho tvorivé nasadenie, originálne štruktúrované videnie sveta v jazyku a prostredníctvom jazyka a čínorodé pedagogické majstrovstvo integrujúce vlastnú vedeckovýskumnú činnosť s prednáškami zanechalo trvalý odkaz v mysliach a dušiach tisícok jeho študentov. Svojim vedeckým aspirantom s dôverou otváral dverka do sveta vedy na ich samostatný osobnostný vývin a odborné putovanie. Množstvo jeho absolventov sa významne uplatnilo v oblasti vedy, školstva, kultúry a médií, v štátnej správe a samospráve a ďalších spoločenských prostrediach.

J. Findra ako vedúci katedry predvídal a podporoval vzájomnú spoluprácu medzi príbuznými odbornými spoločenstvami. Tak sa aj pod jeho vedením katedre úctinne darilo upevňovať dlhoročné prínosné kontakty s jazykovednými pracoviskami v niekdajšom Československu – s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV a s univerzitami v Bratislave, Prešove a Nitre, neskôr s univerzitami v Košiciach, Ružomberku a Trnave. Dodnes fungu-

je spolupráca s vysokými školami a vedeckými akademickými inštitútmi v Prahe, Českých Budějoviciach, Brne, Olomouci, Hradci Králové, Opave a iných.

Ako dekan fakulty na počiatku 90. rokov rozvinul myšlienku pravidelne usporadúvať v Banskej Bystrici sociolingvistickej konferencie o komunikácii. Tieto vedecké podujatia významne a natrvalo urýchlili rozvoj a účinnosť cenných medzinárodných vzťahov katedry a fakulty s inštitúciami vedy a vzdelávania v Poľsku, Nemecku, Rakúsku, Maďarsku, Chorvátsku, Slovinsku, Srbsku, na Ukrajine, v Bielorusku, Ruskej federácii, Severnom Macedónsku a inde vrátane krajaných spoločenstiev Slovákov žijúcich v zahraničí. Konferencie s účasťou osobností medzinárodnej a domácej vedy sa na pôde Filozofickej fakulty UMB pripravujú a usporadúvajú v trojročných intervaloch dodnes.

Celoživotné dielo a osobnosť Dr. h. c. prof. PhDr. Jána Findru, DrSc., si prirodzene a oprávnene zasluhuje vysoké ocenenie a úctu. Nielen, ale aj preto, že dával i dávkoval okoliu symbolicky, nenápadne, občas i zreteľne najavo, že je v nás nemálo toho, v čom je vhodné zotrvať či prínosne pokračovať, ale aj to, čo by mohlo či malo zostať privreté v každom človeku ako prirodzené tajomstvo s licenciou na jeho zachovanie. Tak ako v kultivovanom rozhovore, v ktorom síce nikdy nevypovieme úplne všetko, ale v ktorom zvučí zámer či vzniká myšlienka a ktorý trvalo inšpiruje svojho tvorca a používateľa...

Česť Tvojej svetlej pamiatke, pán profesor.

Vladimír Patráš

Pocta jazykovedcom a jazykovede

[KAČALA, Ján: Osobnosti slovenskej jazykovedy v 20. storočí. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 2017. 248 s. ISBN 9788081281884.]

Na knižnom veľtrhu Bibliotéka 2017 upútala pozornosť čitateľskej verejnosti ďalšia publikácia z pera nášho popredného lingvistu Jána Kačalu s názvom *Osobnosti slovenskej jazykovedy v 20. storočí*, ktorú vydala Matica slovenská. V rámci ponuky odbornej literárnej tvorby členov Spolku slovenských spisovateľov ju v sekcii Pedagogika prezentoval autor osobne. Bez mála 250-stránková kniha obsahuje dvadsaťjeden portrétov vybratých protagonistov v danej vedeckej oblasti. Väčšina z nich uzavrela svoju životnú púť v minulom storočí, iba dvaja mladší predstavitelia pôsobia aktívne doteraz.

Prvá, kratšia verzia publikácie (vydaná roku 2011) vznikla ako príručka pre potreby vysokoškolského štúdia slovenského jazyka na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Postupom času sa autor rozhodol pôvodný text rozpracovať, doplniť a zverejniť v rozšírenej podobe oslovujúcej širší okruh záujemcov. Vzniklo tak záslužné dielo, ktoré prostredníctvom dôkladne a premyslene koncipovaných medailónov mapuje vedecký výskum slovenského jazyka v spoločensky, politicky aj kultúrne veľmi pestrom období, v rozličných špecifických a často búrlivo sa meniacich podmienkach. Prednostne treba vyzdvihnúť prínos recenzovaného diela pre dejiny slovenskej jazykovedy, ale aj pre dejiny vedy na Slovensku všeobecne.

Autenticitu a zaujímavosť knihy umocňuje skutočnosť, že autor takmer všetkých zaradených predstaviteľov poznal či už ako svojich učiteľov, alebo ako kolegov a blízkych spolupracovníkov. To mu dovolilo vyjadriť sa nanajvýš kompetentne k ich profesionálnemu účinkovaniu a zároveň čitateľovi priblížiť, ak to sám pociťoval ako osožné a primerané, aj ich ľudskú dimenziu, ktorú vždy zachycuje citlivo a decentne. Osobitne spomeňme, že ako priamy svedok prelomových udalostí v jazykovede 60. rokov vykresľuje v samostatnej kapitole cenný a inšpirujúci obraz aktuálneho vývoja, ktorý vyústil do legendárneho dokumentu *Tézy o slovenčine* (1965). Táto udalosť v kontexte s priaznivou spoločenskou atmosférou žičlivou národným otázkam otvorila pre slovenskú jazykovedu v mnohých smeroch zlaté časy, ktoré hodno nasledovať.

Univerzitný profesor Ján Kačala, odborník par excellence, sa podujal na náročnú, v istom zmysle aj delikátnu, najmä však výsostne užitočnú úlohu za-

znamenat' nedávnu minulosť, lebo iba dôsledným poznaním predchádzajúceho vývinu sa možno pripraviť na budúcnosť, na nové ciele, nové poslania, nové cesty. Úlohu splnil dokonale. Používateľovi a kultúrnemu záujemcovi predkladá čitateľsky prístupnou formou odborne zložitú látku a na pozadí programovo štruktúrovaných profilov poskytuje súhrnný pohľad na jazykovedu v danom období. Prejavil výnimočne hlboký a široký vedomostný potenciál a orientáciu v jazykovej a jazykovednej problematike, ako aj vlastné pozitívne osobné i osobnostné danosti a dispozície. Príslušný materiál zasvätené posudzuje, rozoberá, komentuje, doplňuje, prípadne k nemu s rešpektom pripojuje kritické poznámky. Je obdivuhodné, ako presvedčivo sa mu podarilo demonštrovať úzku previazanosť a prelínanie profesionálneho záujmu prezentovaných osobností o slovenský jazyk s ich neobyčajným pracovným nadšením a vrúcnou láskou k nemu, ktorá sa im stala trvalou motiváciou celoživotného tvorivého účinkovania v prospech a na obranu jazyka. Poukazuje na bezprostredný vzťah medzi odborným výskumom slovenčiny a zápasom o jej status svojbytného jazyka, eo ipso o národ a emancipáciu Slovákov. Predstavuje reálne, nasledovaniashodné vzory šľachetného vlastenectva a hrdosti na materinský jazyk.

Vlastným profilovým kapitolám predchádza samostatný medailón venovaný Samuelovi Cambelovi, ktorý je výnimočnou postavou v dejinách slovenskej jazykovedy. Ako „súkromný“ bádateľ (profesiou uhorský štátny úradník) sa svojim imponujúcim vedeckým a kodifikačným dielom etabloval ako jeden zo zakladateľov slovakistiky. Poskytol spoľahlivé a inšpiratívne teoretické aj praktické východisko pre ďalší rozmach v tejto disciplíne. Ukázal a uľahčil cestu novej generácii slovenských profesionálnych jazykovedcov, ktorá s týmto vedomím vnímala jeho postavenie a dosiahnuté výsledky, s rešpektom sa k nim vracala a tvorivo na ne nadväzovala.

V nasledujúcej prehľadnej kapitole autor rozoberá prelomovú otázku skúmania jazykových javov v čase nástupu členov prvej generácie jazykovedcov, ktorá sa týka používania diachronickej a synchronickej metódy. Všíma si preferenciu jedného či druhého prístupu a najmä ich vzájomnú interferenciu. Obe spomenuté časti korešpondujú s celkovým zameraním práce a účelne uvádzajú čitateľa do problematiky.

Ťažiskom publikácie sú chronologicky usporiadané portrétny state o vybraných osobnostiach, ktoré možno rozčleniť do troch generačných skupín. V rámci jednotlivých charakteristík sa pozornosť sústreďuje na vedecký profil príslušné-

ho reprezentanta, t. j. jeho vedeckovýskumné dielo, organizačné, pedagogické a ďalšie výrazné pracovné iniciatívy, ale nechýbajú ani základné životopisné údaje a bokom neostávajú ani ľudské osudy a osobnostné črty. Práve v tomto ohľade priťahuje záujem postava Henricha Bartka, ktorý sa stal v minulom režime (nielen ako vojnový exulant) ideologicky a politicky personou non grata a jeho dielo bolo v slovenskej jazykovede skartované, prípadne slúžilo ako terč neobjektívnej kritiky. Treba privítať, že sa tomuto odborníkovi s pozoruhodným vedeckým, kodifikačným aj jazykovovýchovným dielom a zároveň s pohnutým osudom dostalo v publikácii primerané miesto a spravodlivé posúdenie. V ďalšej časti publikácie autor predkladá výber významných predstaviteľov druhej a parciálne aj tretej generácie jazykovedcov, ktorí tvorivo posunuli a posúvajú slovenskú lingvistiku v intenciách požiadaviek súčasnej úrovne poznania. Knihu uzatvára pozoruhodný portrét Márie Myjavcovej, zástupkyne zahraničných slovakistov a rodáčky zo srbskej Vojvodiny, ktorá si svojím úctyhodným vedeckým dielom a mnohostrannou kultúrnou angažovanosťou získala zaslúžené uznanie v oboch svojich domovinách, v Srbsku i na Slovensku, t. j. v minoritnej slovenskej, ako aj v širšej odbornej societe v srbskom prostredí, ale aj v jazykovede a kultúre v krajine svojich predkov, na Slovensku.

Z obsahu aj dikcie viacerých opisov badať blízky kolegiálny a ľudský vzťah autora k niektorým osobám, čo tieto texty ozvlášťňuje, oživuje a zvyšuje ich pôsobivosť. S tým súvisí konštatovanie, že žánrovo kniha osciluje medzi odbornou literatúrou a historickou publicistikou.

Napokon sa žiada poznamenať, že sám autor publikácie je výraznou a silnou postavou tretej generácie slovenských jazykovedcov 20. storočia, ktorá dosiaľ významne zasahuje do mnohých oblastí kultivovania nášho národného jazyka, orientovaných jednak na otázky výskumu a používania spisovnej slovenčiny, jednak na zvyšovanie jazykovej kultúry v najširšom zmysle.

Recenzovaná kniha prof. Jána Kačalu je svojím biografickým a vecným zameraním podstatným príspevkom, ktorý vyplní prázdne miesto v nedávnej histórii zápasov o národný jazyk a nepochybne nájde svojich čitateľov nielen medzi študentmi a pedagógmi slovenského jazyka, ale aj v širokých radoch celej zainteresovanej inteligencie.

Elena Marečková

SPYTOVALI STE SA

Zaplávať maximum. – „Rád by som sa spýtal na používanie slova *maximum* v športovej terminológii. V športových spravodajských reláciách redaktori používajú spojenia ako *plavec zaplával maximum*, *šprintér zabehol maximum*, pričom vlastne ide o minimum, pretože to zaplával/zabehol za minimálny čas. Je toto vyjadrovanie redaktorov v poriadku?“

Argument pisateľa do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu L. Štúra môže na prvý pohľad vyznievať logicky, veď pod maximom sa chápe niečo v najvyššom množstve, najvyššej miere, ale v prípade plavca či šprintéra ide o výkon podaný za minimálny čas. Pri odpovedi sa oprieme o výklad v Slovníku súčasného slovenského jazyka (M – N, 2015), ktorý slovo *maximum* definuje takto: „najvyššia (možná, prípustná) hodnota určitej veličiny, najvyššia miera, najvyšší stupeň, horná hranica“, napr. *dosiahnuť maximum zisku*, *vyťažiť z niečoho maximum*, *indexy akcií na burze prekonal historické maximum*. Medzi príkladmi nájdeme aj spojenie *vytvoriť osobné maximum v maratóne*. Tento príklad dokladá používanie slova *maximum* v športe, kde sa ním označuje vrcholný výkon športovcov. Najčastejšie je to v spojení so slovesami *dosiahnuť*, *dosahovať*, *vytvoriť*, *prekonať*, *zlepšiť*, *zvýšiť*, *predstavovať*, napr. *Dvadsaťštyriročná vytrvalkyňa dosiahla čas 14:44,53, ktorý bol o vyše 20 sekúnd slabší ako historické maximum*. – *Sihinov osobný rekord z roku 2004 je iba o 9 sekúnd slabší ako svetové maximum*. – *Ten istý tím po necelých troch mesiacoch dokázal len v prvom polčase nastrieľať 74 bodov, čo je nové klubové maximum*. – *Washington si zároveň vytvoril tohtosezónne maximum v počte strelných gólov v jednom dueli*. – *V hodnotení slalomu sa pred záverečnými finálovými pretekmi vo švajčiarskom Lenzerheide dostala s 284 bodmi už na 6. miesto, čo predstavuje jej kariérne maximum*. – *Kamasová tak výrazne zlepšila svoje doterajšie maximum, ktorým bolo deviate miesto na turnaji v Číne pred troch rokov*.

Slovom *maximum* teda športovní redaktori charakterizujú dosiahnutý vrchol vo výkone športovca či športového tímu: napríklad v prípade plav-

ca, šprintéra či lyžiara to znamená zaplávanie a zabehnutie za minimálny čas, pri skoku do diaľky alebo vrhu guľou ide o maximálne hodnoty v metroch a centimetroch, vo futbale či v hokeji maximálny počet nastriekaných gólov, v basketbale maximálny počet bodov, ale maximom môže byť i umiestnenie športovca alebo tímu v súťaži. Športový výraz *maximum* sa najčastejšie spája s prívlastkami vyjadrujúcimi dosah: *svetové, európske, národné, slovenské, historické, absolútne, kariérne maximum*; časové obdobie: *ročné, sezónne, mesačné, tohtoročné, tohtosezónne, doterajšie, predchádzajúce maximum*; či autorstvo: *svoje, osobné, vlastné, klubové maximum*.

Silvia Duchková

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (57)

obrad -du pl. N -dy m. **1.** ▶ ritualizovaný akt, ustálená forma náboženských i nenáboženských úkonov súkromného al. verejného, obyč. slávnostného charakteru, obradný úkon, rituál, ceremónia: *kresťanský, židovský náboženský o.; pohanské obrady uctievania ohňa; dôstojný smútočný, pohrebný, spomienkový o.; svadobný, sobášny o.; snúbenci mali civilný o. na úrade sobáš; akademické obrady v súlade s tradíciami univerzity; o. korunovácie kráľa; o. blahorečenia pápeža; v našich veľkonočných zvykoslovných obradoch sa oddávna používali kraslice; neoddeliteľnou súčasťou obradov sú reči, vinše, piesne; slávnostným obradom bol mládenec prijatý do pltnického stavu*

2. cirk. ▶ presne stanovený a záväzný liturgický úkon; súbor liturgických úkonov, rítus: *bohoslužobný o. omša, bohoslužba (v katolíckej cirkvi); záverečné obrady svätej omše; cirkevné obrady Veľkého piatka, Bielej soboty; o. sviatosti krstu, pomazania chorých; o. vysviacky kňazov; liturgické obrady v rozličných cirkvách; ustanoviť o.; katolíci, veriaci latinského al. západného, rímskeho obradu rímskokatolíci; (katolícka) cirkev byzantského, byzantsko-slovanského al. východného obradu gréckokatolícka cirkev*

3. ▶ zaužívaný al. pravidelne sa opakujúci postup pri niektorých bežných príležitostiach, úkonoch, rituál: *o. stolovania, jedenia; čajový o. rituálna forma prípravy čaju, známa najmä z Japonska; vykonáva svoj každodenný ranný očistný o.; pani Niža práve končila obrad varenia kávy, ktorý pripomínal čiernu mágiu [P. Holka]; Okrem želaní zdravia a zdravkania sa ľudia jeden druhému aj „klaňali“. Obrad pozdravenia a klaňania splyval v jedno: slová sprevádzalo gesto.*

[Rb 1985]

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

obradne prísl. 1. ▶ ustáleným spôsobom pri určitých náboženských (napr. cirkevných) i nenáboženských, obyč. slávnostných úkonoch; charakteristicky pre určitý obrad, rituálne, ceremoniálne: *o. krstiť, pokrstiť dieťa; o. pomazať chorého, pochovať mŕtveho; o. spáliť telo na hranici; o. si umývať ruky pri svätej omši; kňaz o. odrieka predpísanú modlitbu; o. prijať učňov medzi tovarišov, prvákov medzi študentov; obetné zviera bolo o. zabité; fľašu šampanského o. rozbili o stenu novej lode; dievčatá nakoniec Morenu o. hodili do potoka*

2. cirrk. ▶ z hľadiska náboženského obradu, rítu: *byť o. čistý, čistá môcť sa zúčastniť náboženského obradu; byť o. nečistý, nečistá nemôcť sa zúčastniť náboženského obradu; malomocný mal mať roztrhnuté šaty, bol o. nečistý a býval mimo spoločenstva ľudí; o. sa očistiť*

3. 2. st. -nejšie ▶ v súlade so spoločenskými zvyklosťami, predpismi, obradným, okázalým spôsobom, (priveľmi) formálne, zdvorilo, úctivo: *o. sa pozdraviť, lúčiť; o. si podať ruky; o. požiadať dámu o tanec; pri stretnutí sa o. pobožkali na líca; pri formálnejších príležitostiach je nevyhnutné začať predstavenie obradnejšie*

4. 2. st. -nejšie ▶ ako pri vykonávaní nejakého obradu, s istou slávnostnosťou, vážnosťou, nápadne okázalo: *o. miešať karty; o. podať pero; o. jesť, piť; listy, denníky o. spálila; Si prvorodený? – opýtal sa. A keď chlapec prisvedčil, povedal obradne: – Vstaň. [P. Karvaš]; Obradne sa zakaždým poklonil, potom ešte obradnejšie vybral zo záhrenia zapečatenú obálku a odovzdal mi ju. [J. Lenčo]; [Perst] vedomý si svojej prevahy najprv si obradne zapálil cigaretu. [P. Jaroš]*

obradnosť -ti -tí ž. 1. iba sg. ▶ vlastnosť toho, kto predpísaným, obradným spôsobom vykonáva isté náboženské (napr. cirkevné) i nenáboženské, obyč. slávnostné úkony, al. vlastnosť toho, čo je obradné, v súlade s ustáleným postupom; obradný, ceremoniálny ráz niečoho, ceremoniálnosť, slávnosť: *dôstojná o. ceremoniára, sobášiaceho úradníka; o. vysokého hodnostára, kráľovského dvora; o. omše, bohoslužieb; o. súdneho procesu; k plesu patrí o.; vlečka dodá svadbe punc obradnosti a veľmi slávnostný ráz; fajčenie cigár skrývalo v sebe vždy čosi mystické, akýsi nádych obradnosti*

2. iba sg. ▶ súhrn obradov, obradných úkonov spojených s kultúrou, so životom, zvyklosťami, s tradíciami nejakého spoločenstva, obradovosť: *rodinná o.; cyklická o. cirkevného roka; zabezpečovanie občianskej obradnosti v Zlatej sále Bojnického zámku; mnohé ľudové piesne súvisia s obradnosťou; Ako každá robota ani kosba sa nezaobišla bez ľudovej obradnosti. [KSI 1996]*

3. ▶ niečo obradné, ustálené, čo je v súlade so spoločenskými zvyklosťami al. predpismi, obradný úkon, obradné konanie, správanie, formalita, formálnosť, zdvorilosť: *potrpieť, nepotrpieť si na o.; pozdrav nie je zbytočná o.; privítať štátnika, prezidenta s patričnou obradnosťou; vyhýbať sa obradnostiam v spoločenskom styku; pri stolovaní nepestovali nijaké obradnosti; na obradnosti pri pochovávaní nebol čas; Vyšla naradostená mama a so zvyčajnou obradnosťou nás voviedla dnu.* [J. Patarák]

4. iba sg. ▶ (neprimerané) zdôrazňovanie formy bez ohľadu na jej funkciu; obradný, slávnostný, priveľmi vážny až okázalý prejav (konania, správania), obyč. vyvolávajúci pozornosť: *nevhodná o. rečníka; klásť priveľký dôraz na o.; odmietat' pátos a o.; vyslovovať, odriekať niečo s istou obradnosťou; zdravil okolídúcich s oveľa väčšou obradnosťou než zvyčajne; S akousi až posvätnou obradnosťou mi vzal z rúk súpis, dlho a skúmavo sa na mňa zahľadel [...]* [J. Lenčo]

5. iba sg., obyč. v spojení *rozprávačská obradnosť* lit. ▶ (obyč. v rozprávkach) využívanie istých rozprávačských postupov, metaforických opisov, používanie ustálených formúl (začiatkových, záverečných, v prehovoroch istých postáv a pod.), rozprávanie v 3. osobe a pod.: *zmysel pre o. a bohatosť výrazu; záverečné formuly rozprávky si zachovali istú o.; štýl povestí je jednoduchší, zbavený rozprávačskej obradnosti a jazykovej pestrosti; textová pasáž komiksu má za úlohu umocniť prežívanie z prichádzajúceho dobrodružstva a vyzdvihnúť rozprávačskú o.*

obradný -ná -né príd. 1. ▶ súvisiaci s obradom, ustálenou formou pri náboženských (napr. cirkevných) i nenáboženských úkonoch súkromného al. verejného charakteru; slúžiaci, určený na obrad, obrady; používaný, uplatňovaný pri obradoch, obradový, rituálny, ceremoniálny: *obradná miestnosť, sieň, sála; o. stôl, pokrm; o. odev nevesty; obradné predmety, kalichy, rúcha; obradné formulky, modlitby; obradné pomazanie, umývanie rúk; ľudové obradné úkony, piesne, tance; obradné oplakávanie zosnulého; obradné pochovávanie mŕtvych; obradné obchádzky maskovaných postáv v predvianočnom a vianočnom čase; vystrojiť obradnú hostinu kar; predniesť obradnú reč pri príležitosti narodenia dieťaťa; jaskyne slúžili Keltom ako obradné miesto; Desať potomkov významných šľachtických rodov zložilo slávnostný šľachtický sľub a prísahu na obradný meč.* [ND 2004]

2. cirkev. ▶ týkajúci sa obradu, predpisu bohoslužobných, liturgických úkonov; súvisiaci s obradom, vyplývajúci z vykonávania obradu, obradov, obradový: *obradné a liturgické privilégia arcibiskupa; obradné tradície rozličných*

cirkví; o. ráz, charakter výziev, zvolaní; obradné zákony Židov; predmety určené na obradné účely; zachovávať náboženské a obradné predpisy

3. 2. st. -nejší ▶ vzťahujúci sa na obradnosť, (spoločensky) ustálené, ustanovené konanie, správanie; vyhovujúci spoločenským zvyklostiam, obvyklý pri spoločenských stykoch, (priveľmi) formálny, zdvorilý, úctivý: *obradná zdvorilosť, slušnosť; obradné privítanie hostí; osvojiť si obradné správanie, vystupovanie; obradná návšteva rodičov mládenca u rodičov jeho snúbenice zdvorilostná; po zvolení za poslanca bol zdvorilejší a obradnejší; Vymenili si, ako zvyčajne, obradné pozdravy, nato rozpriadli rozhovor.* [J. Lenčo]

4. 2. st. -nejší ▶ súvisiaci s obradnosťou, (nepriemeraným) zdôrazňovaním formy; prejavovaný s istou slávnostnosťou, vážnosťou až okázalosťou; svedčiaci o tom: *obradné rozbalovanie darčiekov; obradným gestom vytiahol zo záhrenia kožené puzdiečko; vystrúhal ešte obradnejšiu poklonu; Stolujúci zďaleka pozorovali dôstojný, v čomsi takmer až obradný postup svojho kolegu: výmenu názorov, ktorej nerozumeli.* [J. Johanides]; *Pomalými, obradnými pohybmi naberal vodu do kanvice [...].* [V. Švenková]

obradovosť -tí ž. **1.** i etnogr. ▶ súhrn obradov spojených s kultúrou, so životom, zvykmi, s tradíciami istého (najmä ľudového) spoločenstva, obradnosť: *kalendárna, letná, zimná o.; rodinná, štedrovečerná o.; o. vianočného času v našej tradičnej kultúre napr. koledy, betlehemske hry; výstava venovaná pohrebnej obradovosti; zabezpečovanie občianskej obradovosti; zvyky a o. v živote Rusínov na Slovensku; súčasťou vianočnej obradovosti bolo obdarovanie; obradovosti vinohradníckej rodiny pramenia z rytmu pracovného života*

2. ▶ obradová stránka bohoslužobných úkonov; súhrn náboženských obradov: *cirkevná, ortodoxná o.; nenarušovať určitú o.; v obradovosti a tradíciách gréckokatolíkov sa dodnes udržalo hybridné dedičstvo rímskeho katolíctvu a východného pravoslávia*

obradový -vá -vé príf. **1.** i etnogr. ▶ ktorý je súčasťou obradovosti, súhrnu obradov ako kultúrnej stránky života nejakej spoločnosti; ktorý súvisí s obradmi istého spoločenstva; slúžiaci, určený na obrady; používaný, uplatňovaný pri obradoch, obradný: *ľudové obradové úkony; kalendárny o. folklór súvisiaci s ročnými obdobiami (napr. vynášanie Moreny, slávnosti letného slnovratu); rodinný o. folklór (napr. svadobné, pohrebné piesne, vianočné, novoročné koledy); svadobný o. tanec; o. odev nevesty, ženicha, družíc; obradové piesne; príprava obradových jedál; tradičné veľkonočné obradové pečivo; o. plač,*

smiech; obradové hry; udržiavať ľudové obyčajové a obradové tradície; čipky a výšivky boli dekoratívnou súčasťou obradových textílií; slepačie vajčiko zohrávalo magickú úlohu v obradovej kultúre slovenského ľudu ako symbol plodnosti; Poznačiť sa či iných znakom kríža je prastarý obradový zvyk. [A. Habovštiak]

2. ▶ súvisiaci s náboženským obradom, obradmi, predpismi bohoslužobných úkonov; vyplývajúci z vykonávania obradu, obradov, obradný: *byzantsko-slovanská, latinská obradová tradícia; obradová rôznorodosť; obradové predpisy; obradová terminológia; zachovávanie obradového práva v chrámech*

obrana -ny obrán ž. 1. iba sg. (i proti komu, proti čomu; pred kým, pred čím) ▶ akt, čin, konanie zamerané na ochranu seba al. niekoho pred útokom protivníka, na odvrátenie nebezpečenstva al. ohrozenia (zbraňou, silou a pod.), obranný postoj, bránenie (sa), obraňovanie (sa); op. útok: *odporúčaná o. proti útočníkovi s nožom; nácvik obrany psovoda pri zaistovaní páchatela; prepadnutý muž sa pokúsil o zúfalú obranu; v obrane natiahla, vystrela pred seba ruky; tasil meč na obranu pred vojakmi; diviачica sa vie dôrazne postaviť na obranu svojich mláďat; čo je najúčinnjšou obranou pred útočiacim psom?; svojpomocná obrana proti zlodejom* [L. Ťažký] □ práv. *nutná obrana* nevyhnutné bránenie sa proti priamo hroziacemu al. trvajúcemu útoku (iným človekom), primerané sile útoku a stupňu ohrozenia

2. iba sg. i voj. (i proti komu, proti čomu; pred kým, pred čím) ▶ bojová činnosť s cieľom zmariť al. odraziť útok nepriateľa, spôsobiť mu čo najväčšie straty a udržať dôležité pozície v priestore: *obrana hradu; o. proti osmanským Turkom, pred Tatármi; o. proti mongolským vpádom; opevnenie určené na obranu mesta; padnúť pri obrane vlasti; prejsť z obrany do útoku* ↗ i fraz.; *udatnou, hrdinskou obranou vojaci zastavili postup nepriateľa; ťažkými bojmi vyčerpané vojská dočasne prešli do obrany* ↗ i fraz.

3. iba sg. i voj. (i proti komu, proti čomu; pred kým, pred čím) ▶ súhrn opatrení (najmä vojenských, bezpečnostných), prostriedky, vojenské sily, zložky, organizácie a pod. majúce za cieľ čeliť ohrozeniu štátnej zvrchovanosti: *o. štátu, krajiny; zabezpečenie obrany štátnych hraníc pred narušiteľmi; o. pred teroristickým útokom; o. proti vonkajšiemu nepriateľovi, proti vonkajšej agresii; minister obrany; rezort obrany; výdavky na obranu; protiraketová o. zbraňové systémy na ničenie útočných balistických rakiet protivníka; protivzdušná, protiletadlová o. systém opatrení a obranných prostriedkov proti leteckému napadnutiu protivníkom; kolektívna al. spoločná o. (napr. v rámci NATO)* □ *Ministerstvo*

obrany Slovenskej republiky ústredný orgán štátnej správy na úseku obrany; *Výbor Národnej rady Slovenskej republiky pre obranu a bezpečnosť* iniciatívny a kontrolný orgán na danom úseku; (prv) *civilná obrana* sústava úloh a opatrení zameraných na organizovanú ochranu života, zdravia a majetku obyvateľstva v stave ohrozenia, *novšie civilná ochrana obyvateľstva*

4. i voj. ▶ obranná línia, systém obranných stavieb; ozbrojené osoby, vojaci, vojsko (ako celok) brániace istý priestor: *kruhovú o.; naša, hoci biedna o. bola pripravená brániť prístupové cesty; tanky pretínali riedku nepriateľskú obranu; cez vzniknuté medzery v obrane sa začali do Rímskej ríše valiť germánske kmene; Trenice medzi týmito dvoma oddielmi hradnej obrany boli na dennom poriadku.* [Z. Zguriška]; *Obrana bola nesúvislá, vojska málo, spojenie nijaké, cesty nedostačujúce.* [B. Chňoupek]; *Zvyšky obrany boli rozmetané, nepriateľom pri bráne odolávala už len hŕstka Skalhradčanov.* [J. Červenák]

5. iba sg. ▶ zasadzovanie sa (vysvetľovaním, obhajovaním, činmi) o niečo, o niečo, kto al. čo je v oslabenej pozícii, v nejakom ohrození, často nepravom: *o. obžalovaného na súde; o. vlastných, štátnych, cudzích, európskych, politických záujmov; o. slobody myslenia, ľudských práv; o. národných, kresťanských hodnôt; uviesť argumenty, skutočnosti na svoju obranu; postaviť sa na obranu sociálne slabých, spravodlivej veci; advokátova úspešná o. proti platobnému rozkazu; [Na Uhorskom sneme] ako poslanec vystúpil aj Ľudovít Štúr a predniesol pamätnú reč na obranu Slovákov.* [Sln 1973]

6. iba sg. (i proti komu, proti čomu; pred kým, pred čím) ▶ činnosť, opatrenie, prostriedok a pod. zabezpečujúci, chrániaci pred niekým, pred niečím nepríjemným, škodlivým, ohrozujúcim: *o. proti cudzím vplyvom; účinná o. proti dotieravému hmyzu; spôsob obrany pred zvedavcami, pred útokmi neprajníkov; postupy na obranu pred konkurenciou; Skoré pohlavné dospievanie zakrpatenej populácie [ostrieža] je obranou pred vyhynutím v zlých životných podmienkach.* [PaR 2008]

7. iba sg. (i proti čomu; pred čím) ▶ (o živom organizme) schopnosti, procesy al. vonkajšie zásahy zabezpečujúce dobré fungovanie, umožňujúce čeliť ohrozeniu: *prírodné mechanizmy obrany v tele; o. organizmu proti infekcii; účinnou obranou proti ochoreniu je vakcinácia; prírodnou obranou pred stresom je pohyb; vitamíny sú dôležité pre rast, vitalitu a obranu pred chorobami*

8. iba sg. (i proti čomu; pred čím) ▶ obranná reakcia, psychický mechanizmus al. psychologická stratégia umožňujúca čeliť niečomu negatívnemu al. chrá-

niť pred niečím negatívnym, obraňovanie (sa), chránenie (sa): *o. proti zlu; hnev je prirodzená o. proti strachu; smiech je aktom obrany; najlepšia o. proti intrigám je duch radosti; v obrane proti depresívnej nálade siahla po oblúbenej knihe; Nie že by bol bezcitný, to si iba pestoval hrošiu kožu ako obranu pred zraniteľnosťou.* [š. Žáry]; *Posadila som sa na posteľ, inštinktívne zaujmúc polohu obrany proti bolesti, ponorenej v mojom tele.* [K. Gillerová]

9. iba sg. šport. ▶ spôsob vedenia hry (najmä v kolektívnych športoch) zameraný na zamedzenie strelenia gólu, koša, resp. získania bodu al. výhody súpera; op. útok: *osobná, individuálna o. obranný systém* (napr. v basketbale, vo futbale), v ktorom je hráč zodpovedný za svojho dopredu určeného hráča súperovho mužstva; *zónová o. bránenie*, pri ktorom má každý hráč určenú územnú zodpovednosť (danú rozostavením hráčov); *agresívna o. súpera; hrať so zabezpečenou obranou; domáci doplatili na chyby v obrane; súperky sa presadili účinnou obranou aj dobrou hrou v útoku* □ šach. *sicílska obrana* spôsob otvorenia šachovej hry s množstvom variantov

10. šport. ▶ skupina osôb, hráčov (najmä v kolektívnych športoch), ktorých úlohou je odvrátiť útočenie súpera, zamedziť mu strelit' gól, kôš, resp. získať bod al. výhodu; op. útok: *početná, dobre vybudovaná o.; kvalitná, pozor-ná, deravá o.; zlyhanie domácej obrany; hrať v obrane; dostať sa za chrbát obrany; útočník hravo prešiel stredom obrany hostí; súper nastúpil so štyrmi útokmi a tromi obranami*

11. i lit. ▶ starší prozaický, pôvodne barokový literárny žáner, pestovaný samostatne al. ako súčasť iného diela, majúci za cieľ hájiť, obraňovať niekoho, niečo, obyč. určité idey; obranný spis, obranná reč, apológia: *o. práv Slovákov bola jadrom Maginovej Apológie z roku 1728; Štúrova o. slovenčiny; národné a jazykové obrany z 19. storočia; spisovatelia vydávali obrany aj žaloby; súčasťou vedeckého diela Mateja Bela sú obrany a chvály národnej minulosti*

12. iba sg. publ. al. hovor. ▶ ministerstvo obrany, rezort obrany štátu: *na obra-ne sa rieši korupcia; nákup za miliardu na obrane vyvoláva pochybnosti*

□ fraz. *prejsť do obrany* zvoliť pasívny prístup k nejakému problému, ustúpiť niekomu; *prejsť z obrany do útoku* a) prestať sa správať, postupovať pasívne, defenzívne a začať aktívne napredovať b) stať sa agresívnym □ pa-rem. často iron. *najlepšia obrana/najlepšou obranou je útok* ten, kto sa previnil, účelovo (ako prvý, obyč. z vlastných chýb) obviňuje toho, komu by sa mal ospravedlniť

obranne prísl. 1. ▶ z hľadiska (vojenskej) obrany, činnosti al. opatrení na zmarenie, odrazenie útoku protivníka, na odvrátenie nebezpečenstva, ohrozenia (zbraňou, silou al. inými prostriedkami): *hradisko časovo, kultúrne a o. patrí do bronzovej doby; samostatná republika obstojí politicky, ekonomicky, o. i medzinárodne*

2. ▶ s cieľom brániť sa, obrániť sa pred niekým, niečím napádajúcim, neželaným, nepríjemným; na obranu: *držal nôž o. vztýčený; naučiť sa o. riešiť vypäté situácie; jeho hnev sa o. zmenil na povýšenosť; o. si vytvoríme stenu medzi sebou a druhými ľuďmi; Keď som zbadala, že sa zas blíži ku mne s korbáčom, obranne som proti nemu vystrela dlane.* [K. Lászlová]; *Hoci mu nikto nič nevyčíta, len na neho mlčky hľadia, Richard obranne povie: – A čo? Aj tak sú tam len pavúky.* [A. Baláž]; *Nervový systém zareaguje obranne a obmedzí prísun krvi do iných častí tela.* [BŽ 2007]

3. 2. st. -nejšie ▶ z hľadiska obrany, športovej činnosti zameranej na bránenie proti útoku súpera; obranným, neútočným spôsobom; syn. defenzívne; op. útočne, ofenzívne: *o. spoľahlivý, slabý futbalista; o. zameraný lavý krídelník; mužstvo treba o. vyvážiť; súper hral skôr o. ako útočne; obrannejšie ladená takтика hry*

4. ▶ z hľadiska obrany, uvádzania, uvedenia (presvedčivých) obranných dôvodov za niekoho, za niečo: *o. zameraný spis národovca*

obranný -ná -né príf. **1.** i voj. ▶ súvisiaci s obranou, ochranou niekoho, niečoho pred útokom (zbraňou, silou al. inými prostriedkami); určený, slúžiaci na obranu pred napadnutím; odvracajúci útok, nástrahy, ohrozenie, obraňujúci; op. útočný, ofenzívny: *o. boj; o. systém na hranici; obranné jednotky; obranná sila, politika, stratégia štátu; obranná vojna; obranná veža; kamenné obranné múry, hradby mesta; stavať o. val; zaujať obrannú polohu; vybudovať protiraketový o. štít; vytvoriť obrannú líniu; prelomiť obranné postavenie nepriateľa; obranná politika štátu; Bol to [hrad Strečno] strážny a obranný hrad Strečnianskej úžiny.* [KSI 1974]

2. ▶ súvisiaci s obranou, s obraňovaním (sa) pred niečím neželaným, nepríjemným, škodlivým; určený na obranu, ochranu, na predchádzanie vzniku niečoho, obyč. choroby, škody, ujmy: *o. postoj; obranné správanie; obranná schopnosť organizmu schopnosť odolávať chorobám, infekciám; obranná reakcia proti niečiemu správaniu; urobiť, vykonať o. pohyb; Pri dverách v kúte kuchyne zaujala [mačka] obrannú pozíciu a, zježená, vydávala zvuky, ktoré už*

nepripomínali mravčanie. [L. Ballek]; [*Mária*] *si v zúfalom obrannom geste prekríži pred telom ruky.* [A. Baláž] □ biol. *obrnanné látky (v tele, v krvi)* protilátky vytvorené organizmom proti baktériám, vírusom; psych. *obrnanný mechanizmus* psychická reakcia človeka na zmenšenie úzkosti, pochádzajúcej z vnútorných konfliktov (napr. popretie reality, stotožnenie sa s agresorom) al. z ohrozenia, ktorej cieľom je zachovať celistvosť a neporušenosť ega; *obrnanný reflex* sebazáchovný reflex, ktorý zabezpečuje neporušenosť organizmu (napr. zúženie zrenice pri ostrom svetle)

3. 2. st. -*nejší* i šport. ▶ súvisiaci s obranou, činnosťou, ktorej cieľom je predísť streleniu gólu al. koša, resp. získaniu bodu al. výhody súpera; súvisiaci s osobami vykonávajúcimi túto činnosť; majúci charakter obrany, nie útočný; syn. defenzívny; op. útočný, ofenzívny: *obrnanná dvojica, formácia; úspešná obranná taktika; hrať v obrannom pásme hostí; posilniť obranné rady mužstva; hokejisti uprednostnili obrannú hru, obrannejší štýl hry; súper dal gól po obrannej chybe domácich hráčov*

4. ▶ majúci za cieľ hájiť, obraňovať, obhajovať niekoho, niečo, obyč. určité idey, obraňujúci, obhajobný; týkajúci sa obrany ako literárneho žánru: *obrnanné diela slovenských vzdelancov J. Papánka, J. Sklenára; úvod práce má o. charakter; predniesť obrannú reč; Ľudovít Štúr uverejnil niekoľko obranných spisov*

Miroslava Avramovová – Magdaléna Petrufová

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie
- ↗ odkaz
- ▣ frazeológia, parémie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

BŽ – Báječná žena, KSI – Krásy Slovenska, ND – Nový deň, PaR– Poľovníctvo a rybárstvo, Rb – Romboid, Sln – Slniečko

Z WEBOVEJ PORADNE

Ako sa skloňuje priezvisko *Márai*? – Samohláskové skupiny *-aj*, *-ai* v zakončení maďarských alebo pôvodne maďarských priezvisk, napr. *Kállay*, *Révai*, *Márai*, sa v slovenčine vyslovujú ako *-aj* [kálaj, révaj, máraj], preto sa takéto priezviská prirodzene skloňujú podľa vzoru *chlap – od Kállaya*, *o Révaiovi*, *s Máraiom* [kálaja, révajovi, márajom]. Pri takýchto priezviskách sa však vyskytuje aj výslovnosť so samohláskou *i* na konci ovplyvnená maďarskou výslovnosťou týchto priezvisk [kálai, révai, márai], a vtedy sa skloňujú podľa vzoru *kuli – od Kállayho*, *o Révaim*, *s Máraim* [kálaiho, révaim, máraim]. V súčasnej spisovnej slovenčine odporúčame priezviská tohto typu vyslovovať so spoluhláskou *j* na konci a pravidelne skloňovať podľa vzoru *chlap*, teda *Kállay – Kállaya*, *Révai – Révaiovi*, *Márai – s Máraiom*.

Prečo sa meno *Martin* vyslovuje tvrdo? – V Pravidlách slovenského pravopisu (2013, kapitola 4) sa stručne uvádzajú príklady, kde pred samohláskami *e*, *i*, *í* nestoja spoluhlásky *d'*, *t'*, *ň*, *l'*, ale spoluhlásky *d*, *t*, *n*, *l* (inými slovami, keď sa skupiny *de*, *te*, *ne*, *le*, *di*, *ti*, *ni*, *li*, *dí*, *tí*, *ní*, *lí* vyslovujú tvrdo). V 7. bode sa píše, že tvrdé spoluhlásky *d*, *t*, *n*, *l* sú aj v niektorých vlastných menách, napr. *Helena*, *Martin*, *Tibor*, *Dezider*, *Lívia*. Všetko sú to mená neslovanského pôvodu. Meno *Martin* (výslovnosť [martin]) má pôvod v latinskom pomenovaní *Martinus* s významom „zasvätený bohovi vojny Marsovi“, neskôr zovšeobecnené „bojovný“. V súčasnosti si väčšina používateľov slovenského jazyka neuvedomuje neslovanský pôvod mena, ktoré je pevne späté so slovenskou kultúrou (stačí spomenúť ideál slovenského mládenca *Martin* v Sládkovičovom *Detvanovi*), ale výslovnosť mena zostala tvrdá. Mohli by sme uviesť mnoho ďalších pôvodne neslovanských mien, v ktorých sa spomínané hláskové skupiny vyslovujú tvrdo. Okrem *Júliusa* a *Juliána* sú to napríklad *Kristián*, *Oliver*, *Peter*, *Dominik*, *Elena*, *Melánia*, *Evelína*, *Veronika*, *Tina* či *Filip*. Prípady mäkkej výslovnosti rodných mien cudzieho pôvodu, ako napríklad *Matej* (výslovnosť [maťej], z hebrejčiny) či *Štefan* ([šťefan], z gréčtiny), sú zriedkavé.

PRIPOMÍNAME SI

18. máj 2019

90. výročie narodenia *doc. PhDr. Kataríny Habovštiakovej, CSc.* Venovala sa výskumu dejín slovenského jazyka, dialektológii, lexikografii, frazeológii a jazykovej kultúre. V rokoch 1953 – 1974 pracovala v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV, v oddelení dejín slovenčiny. Významná bola aj jej pedagogická činnosť, v r. 1974 – 1991 pôsobila na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Nitre, kde prednášala dejiny slovenského jazyka, dialektológiu a slavistiku. Bola autorkou viacerých učebníc, príručiek i rozprávkových kníh pre deti. Zomrela 16. októbra 2016 v Bratislave. (Podrobnejší medailón o živote a diele K. Habovštiakovej prinesieme vo 4. tohtoročnom čísle nášho časopisu.)

19. máj 2019

100. výročie narodenia *prof. PhDr. Pavla Ondrusa, DrSc.* Zaoberal sa výskumom slovenskej i slovanskej dialektológie, bol členom redakčnej rady Celokarpatského dialektologického atlasu a Medzinárodnej komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov. Venoval sa slovenskému spisovnému jazyku, najmä morfológii a lexikológii. V rokoch 1949 – 1980 pôsobil na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bol autorom viacerých učebníc a príručiek slovenského jazyka. Zomrel 8. marca 1980 v Bratislave. (Podrobnejšie v medailóne na www.juls.savba.sk/ediela/sr/2009/6/sr2009-6.pdf.)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300